

GAMLE HUS DA OG NÅ

2002–2007

Status for SEFRAK-registrerte bygninger
Saltdal kommune
Nordland fylke 2007
2. omverv

Forside: Dverset, Saltdalsfjorden. Foto KMK 2007

Illustrasjoner: Med unntak for fotografier fra SEFRAK-registreringen er alle foto tatt av Kulturminnekompaniet (KMK) år 2002 og 2007. Alle svarthvitt foto er fra SEFRAK-registreringen om ikke annet er nevnt. SEFRAK-fotonegativer er arkivert hos Nordland fylkeskommune.

Trykk: Allkopi, Oslo 2009

Forord

Riksantikvaren gjennomfører systematiske kontrollregistreringer av SEFRAK-registrerte hus for å observere tap og endringer på bygninger eldre enn 1900. Oversikt på denne mangfoldige bygningsmassen utgjør et viktig grunnlag med tanke på framtidige fredninger. Overvåkingsresultatene gir opplysninger om presset på den eldre bygningsmassen, og vil kunne gi grunnlag for å sette inn målrettede tiltak som istandsetting og vedlikehold.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller, skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig." Det overvåkes i alt 18 kommuner, og hver kommune kontrollregistreres på nytt etter 5 år. Første syklus (omdrev) ble avsluttet i 2004. Andre omdrev avsluttes i 2009.

Kulturminnekompaniet har siden år 2000 på oppdrag fra Riksantikvaren gjennomført kontrollregistreringene i de utvalgte kommunene. I 2007 ble ca. 2500 bygninger i kommunene Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal kontrollert.

Rapporter fra de tidligere kontrollregistreringene er tilgjengelige på Riksantikvarens nettsider www.riksantikvaren.no.

Mai 2009

Unni Broe og Solrun Skogstad

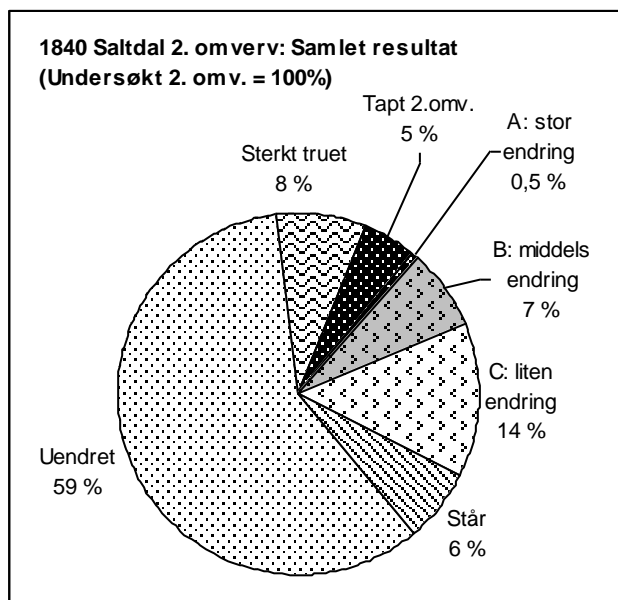
Innhold

0	SAMMENDRAG	6
0.1	Kvantitative forandringer	6
0.2	Kvalitative forandringer	7
0.3	Årsak til tap og endring	7
0.4	Saksbehandling, bruk av SEFRAK-registeret m.m.	8
1	OM PROSJEKTET	9
1.1	Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)	9
1.1.1	Miljømål	9
1.1.2	SEFRAK.....	9
1.1.3	Miljøovervåkingens gjennomføring	9
1.1.4	Undersøkte SEFRAK-data	10
1.1.5	Parametere for MOV-undersøkelsen.....	12
2	GRUNNLAGSMATERIALET FOR MOV-UNDERSØKELSEN 2007	14
2.1	De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2002–2007	14
2.1.1	Undersøkte bygninger 2002–2007	14
2.2	Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Saltdal 2007	15
2.2.1	Antall undersøkte bygninger	15
3	RESULTAT	16
3.1	Tap	16
3.1.1	Tap – samlet oversikt	16
3.1.2	Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng	17
3.1.3	Tap – bygningstyper	18
3.1.4	Tapsårsaker.....	19
3.2	Endringer av gjenstående bygninger	23
3.2.1	Endringer – samlet oversikt.....	23
3.2.2	Endring – bygningstyper	24
3.3	Tilstand	29
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt.....	29
3.3.2	Tilstand – sosial miljøsammenheng	30
3.3.3	Tilstand – bygningstyper	30

4	GEOGRAFISKE VARIASJONER	33
4.1	Tap og geografiske variasjoner	33
4.1.1	Tap – områder: Nedre Saltdal, Øvre Saltdal.....	33
4.1.2	Tap – tettbygd/spredtbygd.....	33
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	34
4.2.1	Endring – områder: Nedre Saltdal, Øvre Saltdal.....	34
4.2.2	Endring – tettbygd/spredtbygd	34
4.3	Tilstand og geografiske variasjoner.....	35
4.3.1	Tilstand – områder.....	35
4.3.2	Tilstand – tettbygd/spredtbygd.....	35
5	UTVIKLING OG TENDENSER.....	36
5.1	Utviklingen i kommunen.....	36
5.2	Tendenser i trusselbildet.....	37
6	SAMLET RESULTATOVERSIKT MOV 2007.....	41
6.1	Kvantitative forandringer	41
6.2	Kvalitative forandringer	43
6.2.1	Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng.....	43
6.2.2	Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper	44
6.2.3	Tapsårsaker.....	46
KILDER.....		47
VEDLEGG 1, 2. OMVERV. BYGNINGSTYPER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL.....		48
VEDLEGG 2, 2. OMVERV. REGISTRERINGSKRETSER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL.....		49
VEDLEGG 3. KART OVER SALTDAL		50

0 Sammendrag

0.1 Kvantitative forandringer

Nøkkeltall Saltdal: Mellom 2002 og 2007 har 18 hus, dvs. 5 % av de undersøkte bygningene gått tapt. Det tilsvarer et årlig tap på 1 %.

MOV-undersøkelsen i Saltdal 2007 omfatter 391 hus. Disse tar utgangspunkt i de gjenstående bygningene fra undersøkelsen i 2002.

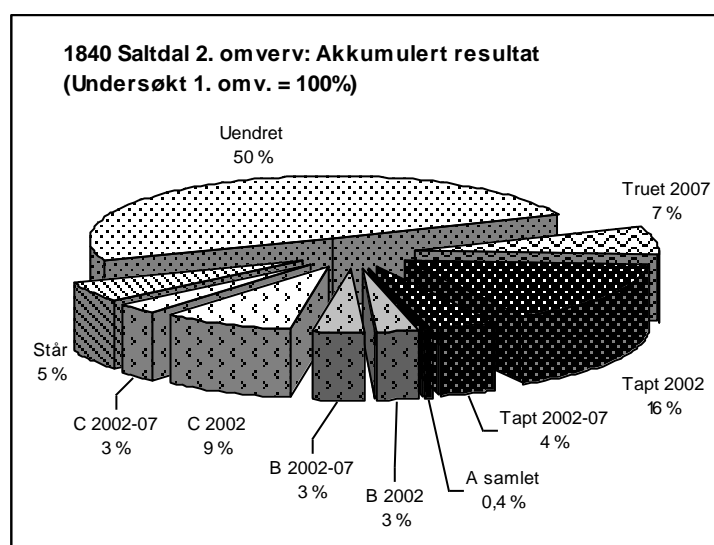
Ca. 30 bygninger er så sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 8 av de undersøkte i 2007. Det er dobbelt så høy prosentandel som i 2002. Da flere truede fra 2002 nå er tapt, representerer det enda flere nye tap.

Kun to hus (0,5 %) er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

I perioden 2002–07 utgjør tallene for tapt, stor endring (endringstype A) og sterkt truet en samlet bolk på ca. 13 % av de undersøkte bygningene, der kulturminnene er borte for alltid eller er sterkt svekket.

Samlet er 85 hus nå endret siden SEFRAK-registreringen (1982–94), inkludert endringstype A. Det tilsvarer en prosentandel på ca. 23 av de undersøkte i 2007, mot 14 % i 2002. 29 flere hus enn i 2002 har status som endret. I antall er de likt fordelt mellom endringstype B og C.

Andelen klassifisert som "Står" dvs. med endringsstatus ukjent, er 5 %, den samme som i 2002.

59 % av de undersøkte husene i 2007 er tilnærmet i samme form som ved registreringstidspunktet, fraregnet de som er spesielt truet av dårlig teknisk tilstand. Det er 4 % lavere andel enn i 2002.

Om man tar utgangspunkt i 464 bygninger som ble undersøkt i 2002, er akkumulert tap i 2007 20 % – mot 16 i 2002. Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringsgruppe A nå 27 % – mot 20 % i 2002. Det akkumulerte samletallet for endrete har økt fra 14 til 18 % mellom 2002 og 2007.

0.2 Kvalitative forandringer

Resultatene av undersøkelsen for 2. omverv forsterker, med noen variasjoner, trendene som kom fram ved 1. omverv. Tapene slår fortsatt noe ulikt ut i forhold til samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper og geografi. Sammensetningen i kulturminnebestanden endres.

Utenom primærnæringen og bondestanden er det bare offentlig sektor, dvs. gruppen skolestuer, som har tap. Da et par også er i dårlig stand, har den lille gruppen registrerte skolehus vist seg som en sårbar kategori.

Ved 1. omverv var tapene noe mer spredt på de sosiale kategoriene. Den viktigste forskjellen gjelder husmannsplassene som ved 1. omverv hadde tap selv om andelen lå noe under gjennomsnittet. Det er registrert relativt få hus i kategorien husmannsplasser i Saltdal – ca. 6 % av registrerte hus. Så selv om ingen er tapt i 2. omverv og andelen truede er moderat, er det en sårbar gruppe.

Øvrige tap er knyttet til gårdsbebyggelse for bønder. Desimeringstakten følger et mønster som er forskjellig for de ulike hustypene, og som speiler stadier i jordbrukets utvikling siden siste krig. Etter 1. omverv var det særlig det store innhogget i utmarkshusene, først og fremst utløene, som slo ut på tapsstatistikken – en hustype særlig forbundet med det gamle ekstensive jordbruket. Tre utmarkshus har gått tapt i siste periode, men ingen utløer. Samlet er tapsprosenten for utmarkshusene fortsatt over gjennomsnittet, og i forhold til utgangspunktet for SEFRAK-registreringen (1982–94) er bestanden nå halvert. Flere er fortsatt i kritisk dårlig stand og det er grunn til å være bekymret for hvordan bestanden vil være representert i framtiden. Noen få er restaurert og i god stand.

Gruppen mindre uthus i tunet, inkludert stabburet, har en klart mindre andel av tapene nå. Fortsatt er mange i dårlig tilstand, men det er også flere eksempler på at nettopp slike hus blir pusset opp og "ført tilbake", særlig mht. nye torvtak.

I forhold til sjøens store betydning i næringssammenheng og som ferdselsveg, er det bevart få eldre naust og sjøhus i Saltdal. Bl.a. på grunn av E6-utbyggingen langs fjorden var tapsprosenten høy etter 1. omverv. Nå er ett naust tapt og de fleste gjenstående er i god stand. Særlig understøtter det restaurerte naustmiljøet i Saksenvika prognosene for å bevare dette segmentet i kulturminnebestanden.

Tapsandelen til driftsbygningene i tunet har økt noe i forhold til gjennomsnittet, men ikke i antall. Det står fortsatt mange eldre driftsbygninger i gårdstuna rundt om i Saltdal. I forhold til andre hus peker de seg ikke ut som spesielt dårlige. Men mange er helt eller delvis ute av bruk.

Relativt mange våningshus har gått tapt mellom 1. og 2. omverv. Tapsandelen ligger litt over gjennomsnittet, og i antall topper våningshusene tapsoversikten. I dagens gårdslandskap er trolig nettopp disse tapene noe av det som umiddelbart er mest merkbart etter 2. omverv. Flere av de gjenstående våningshusene er i kritisk dårlig tilstand. Våningshusene har også den klart største endringsandelen, og et relativt stort innslag av mer omfattende endringer – dvs. endringstype B. En del av disse endringene svekker den historiske lesbarheten, noe som virker i samme retning.

0.3 Årsak til tap og endring

"Forfall opprydding" og "Falt i ruin" er fremdeles de viktigste årsakene til tap i Saltdal og ligger bak 66 % av tapene. Deretter følger "Riving for oppføring av ny bygning eller annen arealbruk" og flytting.

Her må det poengteres at dette dreier seg om små tall, bare ett hus er flyttet. Riving for oppføring av ny bygning eller annen arealbruk gjelder hus i tunet, her dreier det seg om to hus.

Bak tapstallene ligger situasjonen i jordbruket med fraflytta gårdstun og overflødig gårdsbebyggelse generelt. Siden dette er en utvikling som fortsatt pågår, og siden mange hus er i dårlig stand, er det liten grunn til å vente seg andre resultater i overskuelig framtid. Øvre Saltdal har i forhold til antall større andel av tapene enn det mer sentrale og tettere bebodde Nedre Saltdal. Denne utviklingen ble noe forsterket etter 2. omverv, og trolig vil dette være trenden også framover. Men fordelingen av de kritisk dårligste husene er tilnærmet lik mellom de to områdene, og tapet av våningshus har vært noe mer markert i Nedre Saltdal. Selv om befolkningen øker i deler av kommunen, har direkte eller indirekte tettstedspress neppe vært en aktuell tapsfaktor.

0.4 Saksbehandling, bruk av SEFRAK-registeret m.m.

Det er ingen vesentlige endringer i rutiner eller planforhold siden 1. omverv. Saltdal kommune har et komplett kosisett av SEFRAK-skjemaer som blir brukt av saksbehandlere, både på teknisk etat og ved kulturetaten. På teknisk etat ble ikke materialet brukt systematisk. Ved rivesøknader ble det slått opp i GAB-registeret.

Kulturetaten har ansvaret for gjennomføringen av SEFRAK-registreringen i kommunen og er aktiv når det gjelder vern av eldre hus i kommunen.

Kulturetaten har også ansvaret for Saltdal Museums bygninger, både tilflyttete på museet og en del på rot. Etaten har også et stort lokalhistorisk bildearkiv.

1 Om prosjektet

1.1 Riksantikvaren og miljøovervåking (MOV)

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø, og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Riksantikvaren har i sin strategi slått fast at "RA skal forholde seg aktivt til den løpende samfunnsutviklingen gjennom offensiv kunnskapsutvikling, bred samfunnskontakt og god oversikt over sentrale endringsprosesser og deres konsekvenser."

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

1.1.1 Miljømål

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig."

1.1.2 SEFRAK

I 1970 ble det tatt initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "SEkretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. Arbeidet ble konsentrert til i hovedsak å omfatte bygninger og rester av bygninger eldre enn år 1900 (med en del lokale unntak). I 1989 ble sekretariatet oppløst og dets ansvarsområde overført til Riksantikvaren, men navnet SEFRAK ble beholdt som en betegnelse på det registeret som ble bygd opp. SEFRAK-registreringene ble i hovedsak avsluttet omkring 1995. Da var det ved hjelp av standardiserte skjema registrert over 515 000 objekter. (Av disse var ca 20 000 miljøregistreringer og "andre minner enn hus".)

Ved et samarbeid mellom Statens kartverk og Riksantikvaren ble opplysningene fra bygningsdelen av SEFRAK koblet sammen med bygningsdelen i GAB-registeret. GAB-registeret var den gang det nasjonale registeret for grunneiendommer, adresser og bygninger. I løpet av 2009 skal alle landets kommuner ta i bruk Matrikkelen som det offisielle registeret for eiendom, bygning og adresse. Matrikkelen erstatter GAB-registeret, men SEFRAK-dataene følger med inn i det nye systemet.

1.1.3 Miljøovervåkingens gjennomføring

I 1994 ble SEFRAK-registreringen fra 1973–74 i Nittedal kommune i Akershus som første kommune kontrollert. Utover 1990-tallet kom det i stand andre mindre overvåkingsprosjekter med kontroll av tidligere registrerte kulturminner – fornminner og bygninger. I 2000 fikk Riksantikvaren for første gang øremerkete midler for miljøovervåking, og siden 2001 er miljøovervåking en fast bestanddel i Riksantikvarens virksomhet.

Systematisk kontrollregistrering av SEFRAK-registrerte hus begynte i 2000, og det overvåkes i alt 18 kommuner. Hvert år kontrolleres utviklingen i fire kommuner, og hver kommune kontrolleres på nytt etter 5 år. De 18 kommunene er (1. omdrevsår i parentes): Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino (2000); Sandnes, Eidskog, Skjåk og Saltdal (2002); Melhus, Snåsa, Flora og Vega (2003) og Sarpsborg, Holmestrand, Bø og Samnanger (2004) – dertil Tromsø (2001). Første omdrev av kontrollregistreringen ble avsluttet i 2004. Det er utarbeidet rapporter med resultat fra undersøkelsen for hver kommune – "Gamle hus da og nå".

SEFRAK-registreringen i de fleste av de undersøkte kommunene strakk seg over et langt tidsrom, fra midten av 1970-tallet til 1990-tallet. Det er derfor vanskelig å finne sammenlignbare tall for desimeringstakt og endringstakt i kommunene ut fra materialet for først omdrev. Gjennom andre omdrev er det tanken at man ved å kontrollere situasjonen over en gitt periode på 5 år, vil få et sikrere materiale for å vurdere og sammenligne bestandsutviklingen i de ulike kommunene.

Andre omdrev startet i 2005 med Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino. I 2006 ble Tromsø undersøkt for andre gang. Samme år ble Nittedal på ny trukket inn og kontrollregistrert. I 2007 var turen kommet til Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal.

1.1.4 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kartutplott som er produsert hos Riksantikvaren og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlete dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK-opplysningene i Matrikkelen.

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer: Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper, alder, samt geografiske variasjoner innen kommunene.

Hustypebetegnelse som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering som er gjort for MOV-undersøkelsen. Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet. Betegnelsene som brukes er standardiserte, da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar, er de fleste hustypene igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen som følger. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus**Mindre uthus i/nær tunet**

- Sidebygning
- Stabbur/loft
- Andre mindre uthus i/nær tunet
- Uthus knyttet til bolig/bygård

Driftsbygninger i tunet

- Fjøs, stall, låve (enkeltstående, også i rekke)
- Driftsbygning (enhetsbygningen)

Hus i utmark/seter

- Utløe, sommerfjøs
- Kvern, sag
- Koie
- Andre hus i utmark
- Seterstue/seterbu/sel
- Seterløe
- Seterfjøs
- Andre hus på setra

Bygård**Naust, sjøhus, fyr m.m.**

- Naust
- Sjøhus
- Rorbu
- Fyr m.m.

Andre hustyper

- Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)
- Kraftstasjon, transformatorstasjon
- Forretning
- Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.
- Stasjonsbygning
- Kirke, kapell
- Skole/internat
- Forsamlingshus
- Sykehus, pleiehjem
- Kommunehus
- Bygdemagasin, telthus, tollbod
- Hytte
- Ukjent

Datering

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, dateringen er hentet fra registreringsskjemaet og er som hovedregel ikke kontrollert. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i dateringen.

Datering i forhold til flyttete hus er et eget problemområde. Det har vært ulike tradisjoner for hvordan flyttete hus dateres – med utgangspunkt i gjenreisingsåret eller antatt byggeår før flytting. MOV-undersøkelsen har lagt seg på den siste forståelsen av "alder", siden denne har vært mest utbredt. I den utstrekning opplysningene på skjemaet klargjør bakgrunnen for dateringen, er dateringsåret korrigert for dette ved undersøkelsen. Dette er først og fremst aktuelt for eldre flyttete hus gjenoppsatt på 1900-tallet siden 1900-talls hus i utgangspunktet er holdt utenom undersøkelsen. Andre opplagte feildateringer, skrive/punchefeil og lignende er korrigert der man har blitt oppmerksom på det.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygde/spredtbygde områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som Statistisk sentralbyrå (SSB) har brukt i folketellingene fra 1970 og 1980. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnndelingen for Eidskog, Skjåk og Sandnes er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Saltdal er organisert etter kretsinnndelingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnndelingen som SSB benyttet i 1980 inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnndelingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnndelingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

1.1.5 Parametere for MOV-undersøkelsen

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) ombygging og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flyttet vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flyttet.

Gjenoppstått

En ny kategori ved 2. omverv er gjenoppståtte hus. Det gjelder hus som har vært midlertidig tatt ned, lagret ved undersøkelsen for 1. omverv, og som så er satt opp igjen i tilnærmet opprinnelig fysisk sammenheng (jamfør flytting).

Endring – tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

Endringstype A Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelige volumkarakter er endret.

Endringstype B Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.

Endringstype C Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som nytt panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt opprinnelige preg, og vil som regel i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og annen kulturhistorisk interesse.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autenticitet i detaljer.

Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene.

Utgangspunktet også ved 2. omverv vil være huset ved førstegangs-registreringstidspunktet, slik det framstår på SEFRAK-skjemaet. Eventuelle tilleggsendringer i forhold til 1. omverv framkommer som merknader, men blir ikke ført fram i statistikkens form.

Tilbakeføring.

Enkelte endringer representerer en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil bli registrert som endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C, men B er også representert. Ved 2. omverv blir hus med tilbakeført karakter notert som en tilleggsmerknaad i databasen og telt opp. I den statistiske analysen er det ikke tatt hensyn til om det er historisk verifiserbart belegg for tilbakeføringen knyttet til det enkelte hus. Dette blir omtalt mer skjønnsmessig i rapporten der man får opplysninger om det.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C, eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifting mellom relativt moderne taktekke som bølgeblekk, eternitplater, asbestplater, aluminiumsplater, papp m.m. som endring. Det samme gjelder også utskifting av enkelte vinduer som har samme format, men hvor detaljene er vanskelig å kontrollere i forhold til før/nå. Det ligger derfor en stor grad av skjønn i om dette er vurdert som "endring" etter kriteriene for undersøkelsen.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autenticitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen. Disse går inn i undersøkelsen som "Står". I 2. omverv er status til en del av disse avklart, mens nye er kommet til.

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet, og gjelder ofte der konstruksjoner som laft, bindingsverk, skjelterverk eller stav/grind er kombinert. En typisk endring her er at de deler av huset som er bygd i lettere konstruksjon er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømra delen står igjen. Ofte gjelder slike del-rivinger driftsbygninger og da er særlig fjøset utsatt. Grindabygde hus kan bli forkortet med noen stavpar.

2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen 2007

2.1 De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen 2002–2007

De aktuelle kommunene for perioden 2002–2007 er Eidskog i Hedmark, Skjåk i Oppland, Sandnes i Rogaland og Saltdal i Nordland.

Kommune	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen i undersøkelsesperioden	Hovednæring	Antall registrerte SEFRAK-objekter i Matrikkelen
0420 Eidskog	6385	svak tilbakegang	Industri, jordbruk, skogbruk	1195
0513 Skjåk	2329	svak tilbakegang	Jordbruk, skogbruk, trevareindustri, turisme	1039
1102 Sandnes	60507	sterk vekst	Handel og service, industri, jordbruk	1231
1840 Saltdal	4688	svak tilbakegang	Industri, handel, skoler, turisme, jordbruk, reindrift	745

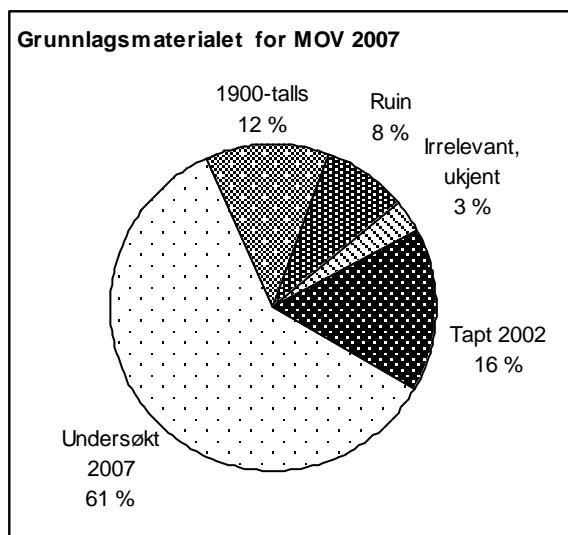
2.1.1 Undersøkte bygninger 2002–2007

I Matrikkelen er det til sammen 4210 registrerte objekter fra Eidskog, Skjåk, Sandnes og Saltdal. Ikke alle disse var med i undersøkelsen 2002, flere falt utenom av forskjellige årsaker. I 2007 kommer dertil tapet av 678 bygninger fra 2002 til fratrukk. Fordelingen er som følger:

Kommune	Objekter i Matrikkelen	Datert til 1900-tallet	Registrert som ruin	Irrelevant/ukjent	Tapt 2002	Undersøkte bygninger 2007
0420 Eidskog	1195	122	33	13	204	823
0513 Skjåk	1039	14	45	75	154	751
1102 Sandnes	1231	286	128	36	235	546
1840 Saltdal	745	104	147	31	73	390
Samlet 2007	4210	526	353	155	666	2510

Irrelevant/ukjent – objekter som er trukket ut av undersøkelsen

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Enkelte objekter er irrelevante fordi de ligger inne med to ulike registreringsnr. i registeret. Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner. Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer, med ofte sprikende måte å registrere de historiske opplysningene. Andre som er trukket ut mangler opplysninger av ulike årsaker, eller det har vært vanskelig å komme til dem.

2510 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommunerapportene for MOV-undersøkelsen 2007.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelsesgrunnlaget utgjør (61 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

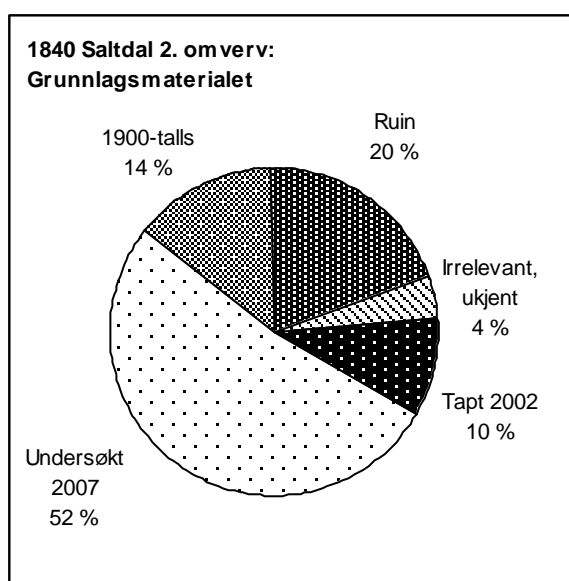
Tallene for grunnlagsmaterialet 2005 er ikke identiske med de som ble oppgitt i grunnlagsmaterialet for 1. omverv. Flere objekter er kommet til i databasen til Matrikkelen, bl.a. på grunn av et fortløpende arbeid med korrigeringer sentralt. Også utvalget for MOV-undersøkelsen er noe korrigert – noen flere er vurdert som irrelevante, feil er rettet, samtidig som enkelte som var tapt ved at de midlertidig var tatt ned eller flyttet, nå er

gjenoppsatt i opprinnelig miljø og tatt inn igjen i undersøkelsen. I forhold til de undersøkte er det likevel så små endringer at det ikke røkkes ved relevansen for å sammenligne de to omvervene.

2.2 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Saltdal 2007

2.2.1 Antall undersøkte bygninger

Kommune	Registrerte objekter 1982–94	Datert til 1900-tallet	Registrert som ruin	Irrelevant/ukjent	Tapt 2002	Undersøkte bygninger 2007
1840 Saltdal	745	104	147	31	73	390

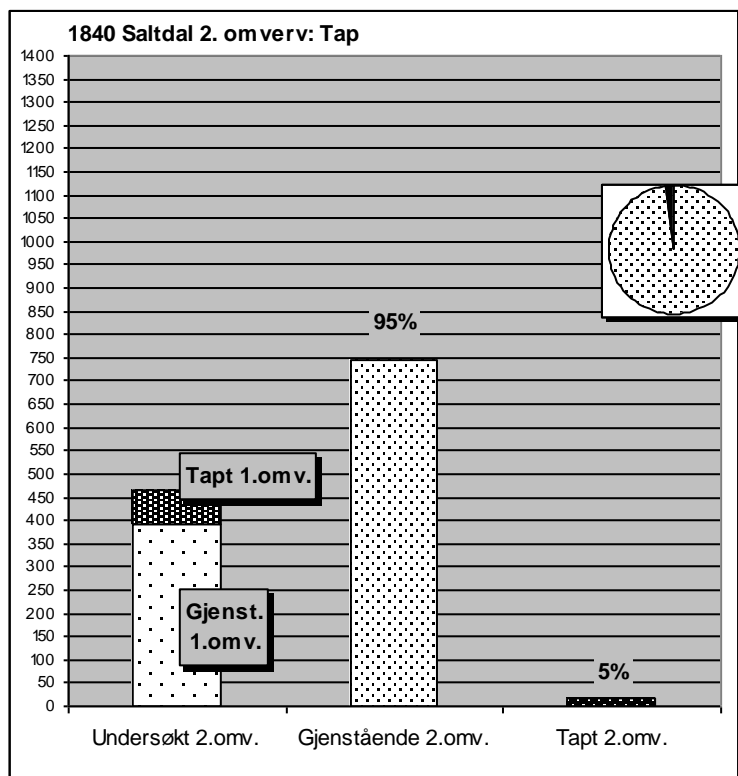

MOV-undersøkelsen for 2007 tar utgangspunkt i 390 gjenværende hus fra 1. omverv. Hus tapt før 2002, hus datert til 1900-tallet, objekter som ble registrert som ruiner etter hus, andre typer minner o.l. faller utenfor undersøkelsen.

3 Resultat

3.1 Tap

3.1.1 Tap – samlet oversikt

Av 391 undersøkte bygninger i Saltdal er 18 tapt siden 2002. Det vil si at 5 % av den undersøkte bygningsmassen i 2007 er borte.

373 bygninger står fortsatt.

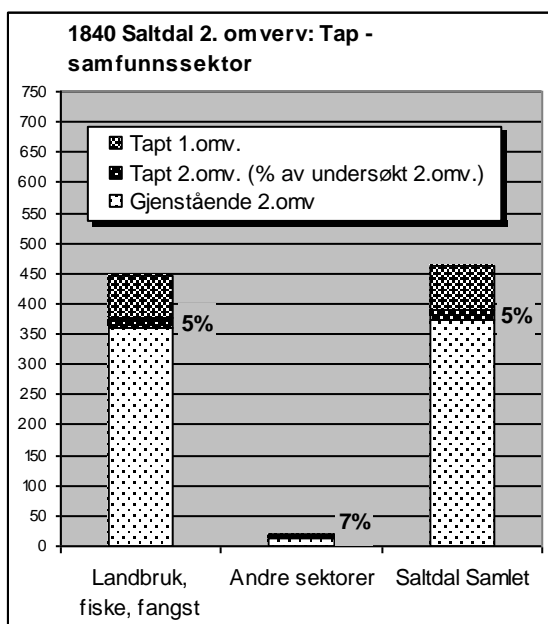
Sammenlignet med utgangspunktet for SEFRAK-registreringen er akkumulert tap i den opprinnelige registreringsbestanden nå 20 %, mot 16 % i 2002.

Ingen hus som ble konstatert tapt i 2002, er etter det vi vet gjenoppført i opprinnelig miljø, men ett er i ferd med å flyttes, og det finnes noen løselige planer om gjenbruk i en eller annen form for noen andre.

1840-205-009. Det gamle skolehuset på Leirjordfall ble de siste åra brukt som velhus for bygda (foto 2002 over). I 2007 var det borte, det var tatt ned og var under gjenoppsetting et annet sted i Saltdal, foto til venstre. Da det er fjernet fra det stedet det sto da det ble registrert, er det definert som revet.

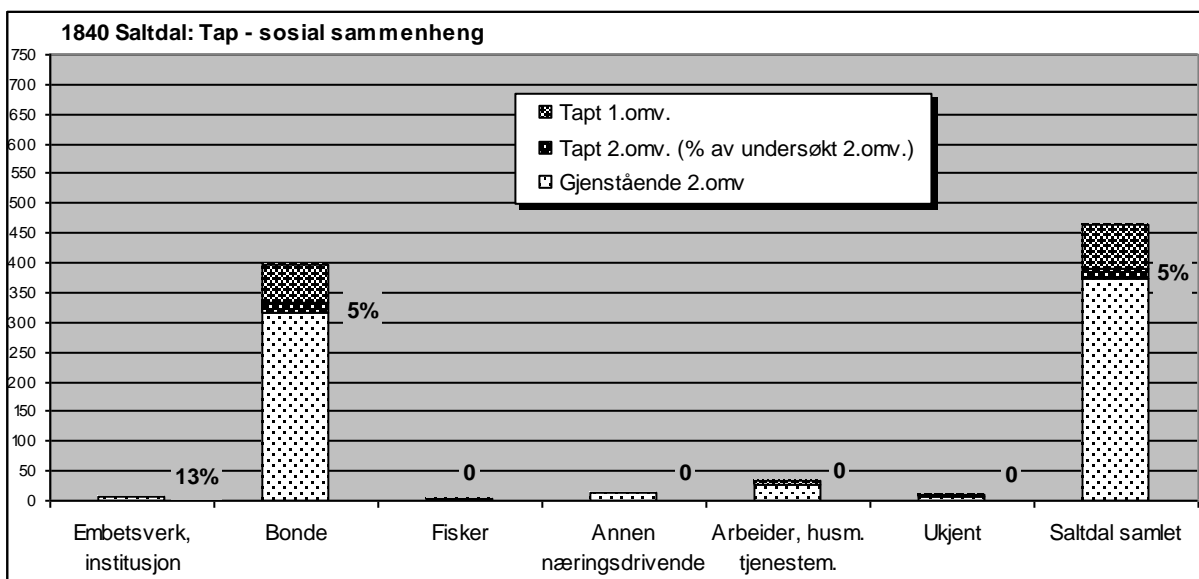
3.1.2 Tap – samfunnssektor og sosial miljøsammenheng

Ett tapt hus, en skolestue, gir høyest prosentandel i den lille samlesektoren "Andre sektorer".

Primærnæringen med sektoren "Landbruk, fiske, fangst" dominerer grunnlagsmaterialet i Saltdal med 97 %. Tapsandelen er naturlig nok lik gjennomsnittet.

Ved forrige omverv var det også ett tap blant skolestuene. Av de seks registrerte er det nå fire som står på opprinnelig sted.

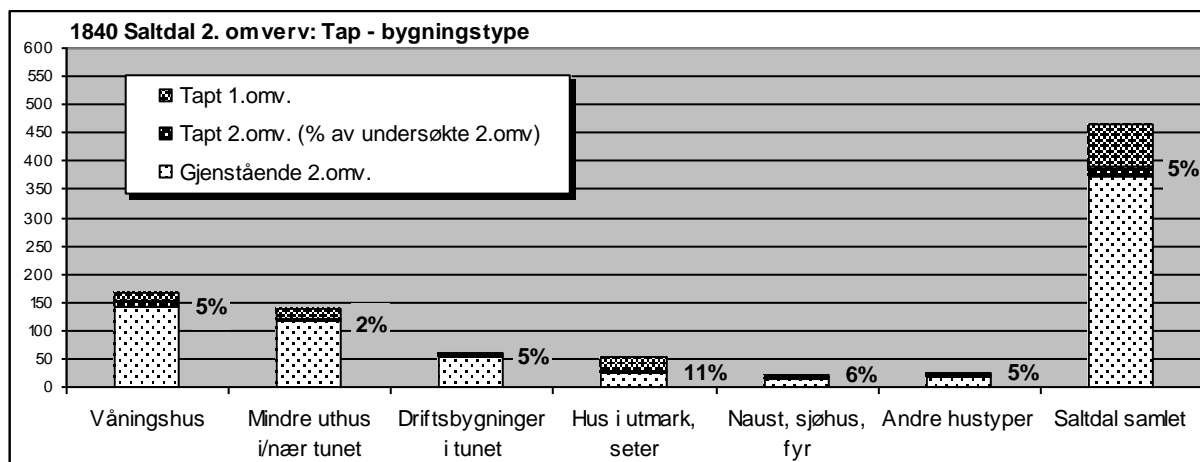

Kategorien "Bonde" følger gjennomsnittet. Av de øvrige gruppene er det bare "Embetsverk, institusjon" som har tap.

På ett hus nær er alle tapene i Saltdal i 2. omverv knyttet til primærnæringen og bondestanden. Unntaket er den før nevnte skolestua, som gir høyt prosentutslag i de svært små gruppene den er sett i sammenheng med, sektorvis og sosialt. Skolestua er permanent fjernet fra det stedet den ble registrert på, men den er helt eller delvis i ferd med å settes opp et annet sted.

Tallene samsvarer med hovedtrekkene etter 1. omverv. Da lå tapsandelen for "Bonde" én prosent over gjennomsnittet (nå er forholdet 5,1 mot 4,6 %). Men tapene var noe mer spredt på de andre sosiale gruppene da. Den viktigste forskjellen gjelder husmannsplassene som ved 1. omverv hadde tap, selv om andelen lå noe under gjennomsnittet.

3.1.3 Tap – bygningstyper

Alle husgrupper har tap. Tapsandelene er relativt sett størst for "Hus i utmark, seter" og "Naust, sjøhus, fyr". Våningshus og driftsbygninger ligger likt med gjennomsnittet.

Resultatene samsvarer bare dels med trenden fra 1. omverv. Utmarkshusene lå suverent på topp da også. Det var høyløene som toppet tapsstatistikken ved 1. omverv. Ingen løer er tapt nå, tapene gjelder sommerfjøs, koie, bekkesag. Etter 2007 er bestanden halvert i forhold til SEFRAK-registreringen. Selv om det er få hus som ligger bak tapsprosentene, er det grunn til å bekymre seg for hvordan bestanden skal være representert framover.

Driftsbygningenes relative tapsandel er høyere målt i prosenter nå enn ved 1. omverv, da de kom lavest ut og under gjennomsnittet. Tapene gjelder tre hus av type enhetslåve. Ingen enkeltstående fjøs, staller, eller låver er tapt nå. Her var tapet større ved 1. omverv.

Resultatet for de mindre uthusene i gårdstunet er langt bedre enn sist. Selv om gruppen i 2002 lå under tapsgjennomsnittet, var innhogget mer merkbart da. Nå har kun to hus gått tapt, et stabbur og ei smie. Sist var det påfallende mange stabbur som var borte.

Våningshusenes tapsandeler følger gjennomsnittet. Ved 1. omverv lå de klart under. I antall er det derfor flest våningshus som er borte. Siden våningshusene ofte er de mest framtrepende bygningene i gårdstuna, er innhogget i bestanden i 2. omverv flere steder klart merkbart i kulturlandskapet.

Av sjøbrukets hus er kun et hus, ett naust, tapt. I forhold til antall var tapsprosenten høy ved 1. omverv. Selv om det bare gjelder ett naust som er borte nå, er bestanden etter hvert blitt svært liten og sårbar – med tanke på den betydning båter og sjøbruk har hatt i kommunen.

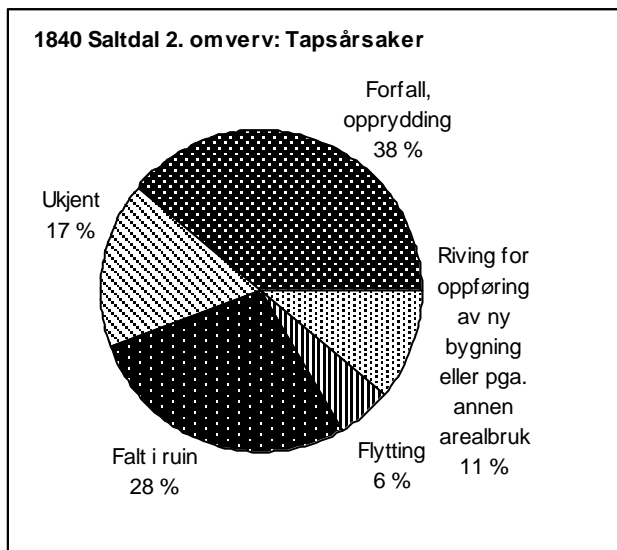

1848-202-136. Smia på Vassbotn var i dårlig forfatning også ved registreringen i 1982. Den skal ikke ha vært i bruk etter 1950. Den sto så vidt i 2002, men var revet i 2007. Det er få tap i denne kategorien mellom 1. og 2. omverv. Foto SEFRAK-registrering.

1840-109-017. Sommerfjøsset på Ytter-Setså sto så vidt i 2002 (foto), men var falt ned 2007. Huset var eldhus før, og viser et gjenbruksforløp som var ganske vanlig. Det er relativt få tap blant utmarkshusene i 2. omverv, men flere av de resterende er i like dårlig stand som dette var i 2002.

3.1.4 Tapsårsaker

Forfall er fortsatt den viktigste grunnen til at hus går tapt i Saltdal.

Dette samsvarer med undersøkelsen for 1. omverv. De viktigste tapsårsakene er fremdeles "Falt i ruin" og "Forfall, opprydding" – samlet 66 mot 70 % sist. Også de andre tapsforklaringene er omtrent fordelt som da.

Her må det poengteres at dette dreier seg om små tall. Riving for oppføring av ny bygning eller annen arealbruk gjelder hus i tunet, her dreier det seg om to tapte hus.

Opplysningen om flytting gjelder ett hus, en skolestue som helt eller delvis var under gjenoppsetting et annet sted i 2007. Men det er andre opplysninger om mulig gjenbruk av hus

som er borte. Og det kan være flere i segmentet "Ukjent".

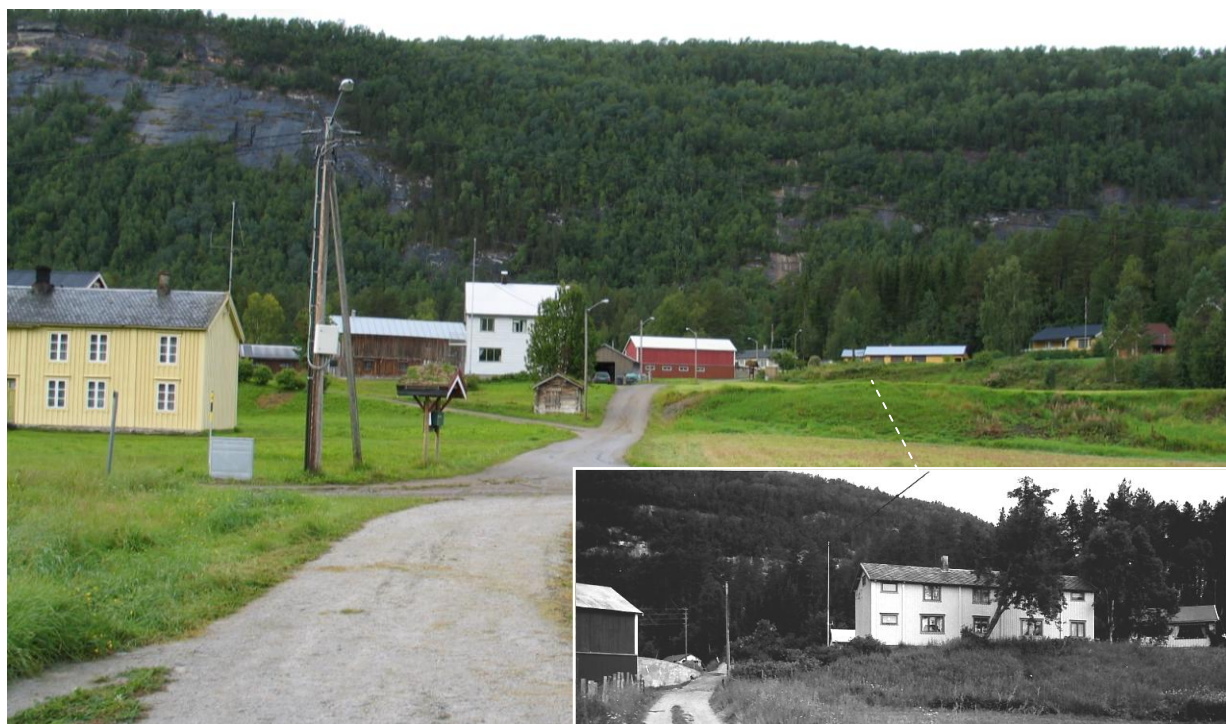
Oversikten over tapsårsaker er grovmasket og kan være overlappende. Små endringer gir fort store forskyvninger i prosenter.

1840-112-007. Det store bildet viser situasjonen i 2002 langs hovedvegen gjennom dalen, med hovedbygningene på to av Nesbybruka på hver si side. Huset til høyre var nettopp opphørt som bolig ved registreringen i 1988. Det trengtes å settes i stand, men sto utsatt til for planer om utvidelse av veien. En regnet isteden med å måtte rive det, flytting ble vurdert som uaktuelt. Det sto ennå i 2002, men er nå borte. Det er ett av fire gamle lån som er tapt mellom 1. og 2. omverv langs den gamle hovedvegen over Nestby og Medby. Innfelt situasjonen i 2007, i 1988 til høyre.

1840-101-004. Sauefjøset og kuffjøset i driftsbygningen på Vik gikk for å være eldst og har trolig stått for seg selv under egne tak. Med låven bygd over tømmerbolkene ble det en typisk driftsbygning for området. Huset var gammelt og ute av bruk ved registreringen i 1990 og er nå revet. Det er erstattet av en stor ny driftsbygning. Vik framstår nærmest som en landsby med blanding av eldre og yngre bebyggelse innerst i en vik av Saltdalsfjorden.

1840-208-025.

Det gamle våningshuset på Dalmobakk Røklund var i bruk som kårhus ved registreringen i 1987. Nytt våningshus var bygd til siden for det gamle. Huset lå på den øverste av terrassene med gårdstun i den store tunklyngen på Røklund. I sin tid erstattet det et hus på samme sted som brant i 1890-årene. Innfelt situasjonen ved SEFRAK-registreringen i 1987.

1840-110-080-083. Nedlagt og fraflytta bruk i sidedal uten vegforbindelse. Stedet var lite brukt ved registreringen i 1984, men er siden tatt i bruk som feriested. Driftsbygningen og bua var i dårlig forfatning i 1984, og situasjonen var stort sett uendret i 2002. I 2007 er mye endret. Det gamle våningshuset er erstattet med nytt hus på samme sted. (Våningshus nr. 2 er fra 1900 og intakt, men ikke med i undersøkelsen.) Driftsbygningen er revet, og den dårligste delen av stabburet borte, tømmerkjernen står igjen.

1840-206-005. Stabbur på Russånes der skjeltertilene delvis var falt ut i 2002. Til høyre foto fra 2007 som viser huset under riving. Stabbur hadde en overraskende høy andel av tapene ved 1. omverv, men gjelder nå bare ett – dvs. dette.

1840-0101-027. Naust ved Vikelvas utløp i Saltdalsfjorden. Dateringen er usikker, trolig er det fra 1800-tallet. Det er bygd i bindingsverk med tømmer i gavlene. Ved SEFRAK-registrering i 1991 var taket dårlig, i 2007 var naustet revet. I forgrunnen en liten naustgruppe på motsatt side av bukta som er satt i stand, hvorav ett er registrert.

1840-113-005. Tidligere våningshus på bruk på Medby i hoveddalen. Til venstre i 1988, huset var da preget av endringer på 1900-tallet. I 2007 var det revet, da det var i dårlig stand og et nytt hus var satt opp stedet. Foto til venstre fra SEFRAK-registrering i 1988.

1840-206-007, 008. Storslettstua på Russånes var ute av bruk og gårdsdrift nedlagt ved registreringen i 1986. Noen nyere bolighus var kommet opp i nærheten. Rusånes Fabrikker, som produserer Saltdalshytta, ligger like ved. Nå er huset borte. Kun eldhuset står fortsatt, og vises i skogkanten, men er i dårlig forfatning.

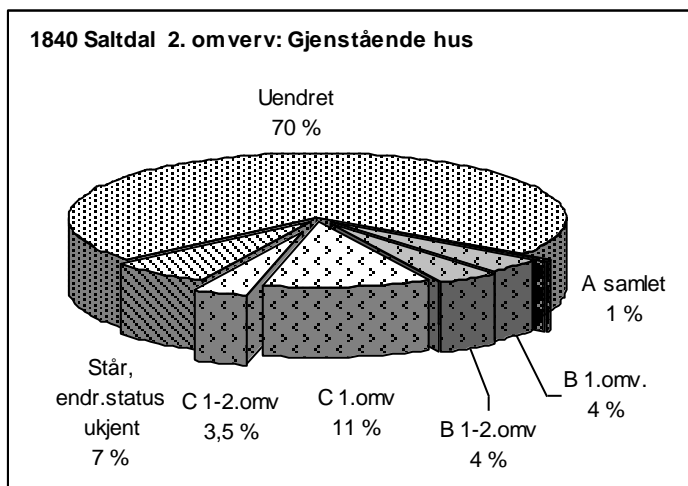
3.2 Endringer av gjenstående bygninger

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 373 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

Etter 2. omverv er det samlede antall endrete hus siden SEFRAK-registreringen 85.

I antall har 29 flere hus fått status som endret.

Andelen endrete (av gjenstående) har økt med ca. 8 % i forhold til 2002.

De "nye" endrete fordeler seg først og fremst på endringstype B og C – med en liten overvekt på type B. A-segmentet har kun økt med ett hus, og det gjelder delrivning av et uthus.

Ca. 70 % av undersøkte bygninger i Saltdal fra før 1900 står i store trekk slik de var ved SEFRAK-registreringen (1982–1994).

For 7 % av bygningene kjenner vi ikke endringsstatus. Det er omtrent som ved forrige omverv.

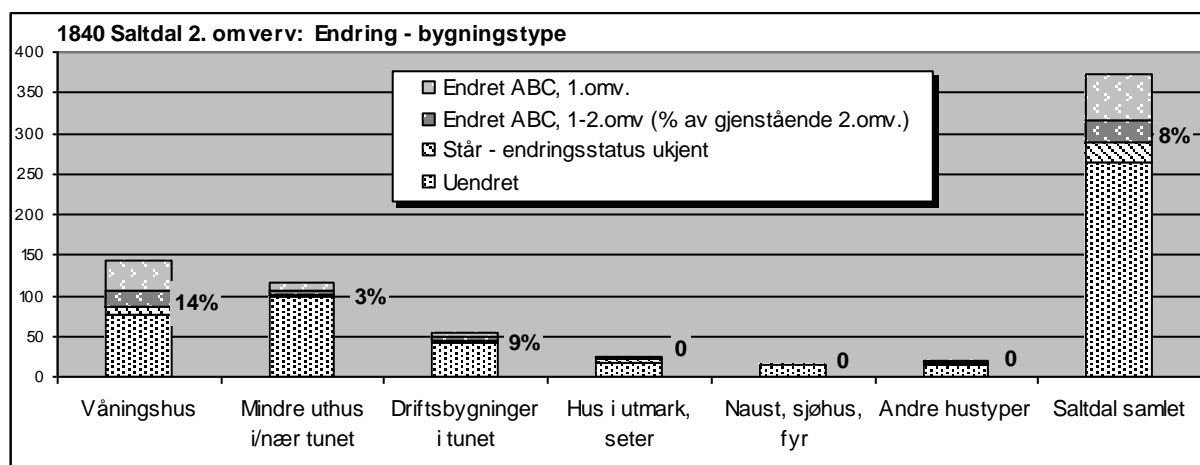
Tallene over nye hus med status "Endret" i forhold til opprinnelig SEFRAK-registrering gir ikke et fullstendig bilde av hvor mange hus som det har "skjedd noe med" i perioden. Samlet har rundt 13 % (av de gjenstående) gjennomgått ulike fysiske tiltak siden 1. omverv, men ikke alle klassifiserer til ny endringsstatus i forhold til kriteriene. Noen er endret slik at det bare forsterker endringstypen de fikk ved 1. omverv, andre er pusset opp på en slik måte at de fremstår som uendret eller tilnærmet uendret etter oppussing. Dertil kommer noen hus i kategorien "Står" som er under ombygging.

Tilbakeføring

Endringer i retning "tilbakeføring" er en klart mer markert trend i de senere årene. Det er da særlig elementene fra 1950-tallet av som byttes ut med detaljer i sveitserstil. Men nye vinduer med løse sprosseinndelinger er fortsatt mye brukt. Samtidig som detaljene fra 1950, -60 og -70-tallet forsvinner, blir tilbygg fra denne tida erstattet eller bygd om, og nye tilbygg får da en form som mer harmonerer med sveitserstilen.

Flere hus av ulike typer tekkes på nytt med torvtak, det gjelder om utgangspunktet er skifer eller plater av nyere type. Mange skifertak i Saltdal er en følge av påbygg og andre endringer fra siste del av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet. Nye torvtak oppfattes nok som en tilbakeføring. Det er ingen kjente endringer med nytt skifertekke.

3.2.2 Endring – bygningstyper

I tre av hovedgruppene med hus har bygninger blitt endret. Bolighus er den hustypen som er mest endret, det gjelder i antall og relativt sett etter prosentandeler. Deretter følger "Driftsbygninger i tunet" og noen få hus i gruppen "Mindre uthus i/nær tunet". Hus knyttet til bruk av utmarka og sjøen er ikke endret.

Fordelingen av nye endrete samsvarer i hovedtrekk med undersøkelsen fra 2002. Det var også da et stort hopp mellom våningshusene og de andre. Men i 2002 var det flere av de mindre uthusene i tunet som var endret, og i tillegg noen få endringer i flere av de andre, mindre hustypegruppene.

Våningshusene er på få unntak nær alene i endringsgruppe B. Den mest vanlige arealendringen gjelder fornyelse av tidligere tilbygde bislag, trappe- og sanitærutbygg mot gårdstunet. Ofte med klare trekk fra 1950–70 tallet. Gamle bislag med pulttak eller "verandatak" byttes nå ut med vinkelutbygg under saltak, en endring som også passer inn i trenden med nytt eksteriør inspirert av sveitserstilen. Dette er særlig karakteristisk for de noe større nordlandslåneene som er ombygd i siste undersøkelsesperiode.

Det er ingen eksempler på tilbygg som følger det gamle prinsippet om å bygge på nordlandslånet i lengderetning. Et par hus har tilbygg i lengderetning, men ikke som integrert del av hovedkroppen.

Arealendringer av eldre driftsbygninger i Saltdal er få og jevnt fordelt på utbygg og delrivinger. Ellers gjelder endringer på uthus i hovedsak mindre utbedringer og gjerne rent vedlikehold i form av nytt tekke.

1840-0201-008. Eldhus på Evensgård. Huset ble flyttet ned fra fellestunet på Evensgård på 1880-tallet. Ca. ti år før registreringen i 1986 var det pusset opp med nytt platetak. I 2007 er det på ny satt i stand og delvis ført tilbake, bla. med nytt torvtak. Endringen er klassifisert som endringstype C.

1840-0201-012.

Våningshuset på Smibakken Evensgård er pusset opp og bygd ut mellom 1. og 2. omverv. Tidligere utbygg med gang og bad (fra 1970-tallet) er erstattet med et stort vinkelutbygg med saltak. Nye eksteriørdetaljer har referanser til sveitserstilen. Tekke av lappskifer fra 1930-tallet er erstattet med sementstein. Endringen er vurdert som endringstype B. Innfelt nederst huset ved SEFRAK-registrering i 1986, øverst til høyre baksiden i 2007.

1840-104-093. Våningshuset på Taraldstad står nå blant tettbebyggelsen i utkanten av Rognan. Huset var påbegynt oppusset ved 1. omverv, bl.a. med nytt taktekke. Ved 2. omverv er det tilbygd. Det gamle utbygget mot hagen med pulttak er erstattet med en stor fløy i vinkel med den gamle hoveddelen som i hovedtrekk er uendret. Den nye fløyen er gitt samme stilpreg som den gamle. Endringen er vurdert som endringstype B. Til høyre huset ved SEFRAK-registreringen på 1980-tallet.

1840-101-081,082. Småbruket ved Saltdalsfjorden var blitt feriested ved registreringen i 1991. I 2007 er driftsbygningen moderat pusset opp, og en gammel torvtekt sjå for enden, med bl.a. do som var i dårlig forfatning, er revet. Endringen er klassifisert som endringstype B. Bolighuset er også endret, de gamle vinduene med inndeling er skiftet ut med husmorvinduer og en veranda dels med tak over klassifiserer til endringskategori C

1840-201-023. Huset ble satt opp på Diset som eldhus først på 1900-tallet, men er eldre. Fordi det står så nær vegen og var i dårlig stand, var man usikre på om man skulle rive eller ta vare på det ved registreringen i 1986. Men – ved 1. omverv var det under utbedring, og nå er det ferdig istandsatt. Loftet var så dårlig at det måtte rives, deler av stukkene ble brukt til å utbedre resten. Det hadde før tekke av lappskifer, nå torv. Endringen er klassifisert som endringstype B.

1840-107-072. Det lille tømmerhuset skal ha vært fjøset i en større driftsbygning, men har lenge stått for seg selv som vedsjå – slik bruken var ved registreringen først på 1990-tallet. Det står nå på boligeiendom i randsonen av tettbebyggelsen rundt Rognan. Med stor ny dør i endeveggen har det fått funksjon som garasje. Endringen er klassifisert som endringstype C.

1840-102-028, 029

Lieng er et småbruk på østsida av hoveddalen med gamle hus som fortsatt fungerer i driften – som hestegård. Driftsbygningen fra 1890-tallet var alt ved registreringen i 1990 først og fremst i bruk som stall. Husets status var uendret i 2002. Nå er det under utbedring, man har revet den gamle frausvalen for å utvide fjøsdelen til større stallrom, fortsatt under samme overbygning. Våningshuset, som hadde skifertekke ved registreringen, har gått gjennom et mellomstadium med platetak (ved 1. omverv), men har nå nytt torvtak. Status er endringstype C for begge hus.

1840-203-031. Skolestua i Junkerdalen skal være bygd rundt 1900-tallsskiftet. Ved skolesentraliseringen på 1960-tallet overtok misjonsforeningen, og huset var fortsatt forsamlingslokale ved registreringen i 1982. I 2002 var det under ombygging til fritidshus, i 2007 på det nærmeste ferdig. Funksjonsendringen vises først og fremst i flere vinduer og opplegg til veranda på solsida. Innfelt skolestua ved SEFRAK-registrering

Til høyre tabbur (1840-208-001) på Nordalmenningen, trolig bygd et stykke ned på 1800-tallet. Det lafta rommet til venstre, ble også brukt som "brudekammer". Huset er vølt siden registreringen, det gjelder bl.a. skjelterverket og taktekke, men deler av tømmeret i brudekammeret er råteskadet og truer nok huset på sikt. Status er "Uendret". Til venstre høyskytte i Saksenvik (1840-110-016) som er bygd i skjelterverk, her vokser trær på taket og det er gjengrodd rundt skyttja. Bruken av skjelterverk er et karakteristisk for den eldre bygningskulturen i Saltal, men flere hus i denne byggeteknikken har gått tapt, og blant de gjenstående varierer tilstanden.

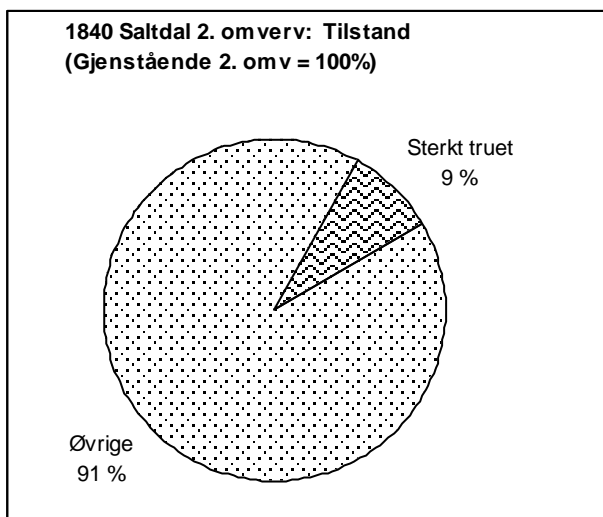

1840-207-033, 034. Eldhus og smie på bruket Jotbakken i Nordalmenningen er henholdsvis nyrestaurert med ny skorstein (smia til høyre), og under utbedring for bl.a. nytt tekke (eldhuset til venstre). Innfelt eldhuset i 2002

3.3 Tilstand

De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2006.

3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

I 2007 har i alt 32 hus status som sterkt truet på grunn av dårlig teknisk tilstand. Det tilsvarer 9% av de gjenstående SEFRAK-registrerte husene.

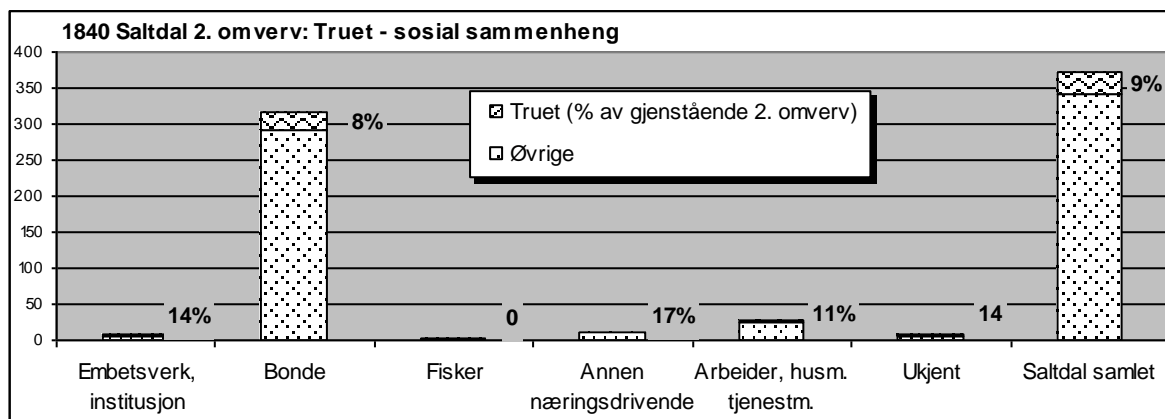
Bolken med hus vurdert som sterkt truet har økt med 11 hus. Samtidig er 6 med status truet i 2002 nå tapte.

Dette er trolig et minimumstall da bare de åpenbart sterkt truete husene er telt med. Tallet gir en prognose om forventet tap i Saltdal i kommende år.

1840-202-102. Høyløa i Evenesdal var for lengst ute av bruk ved registreringen i 1982. Den var alt da forfallen og begynt å sige. Den skal være satt opp i første halvdel av 1800-tallet og er solid bygd. Men den skakker mer på seg nå enn ved 1. omverv, og jordet er i ferd med å gro til. Ca. fem av de tolv gjenstående utmarkshusene av denne typen er i tilsvarende forfatning.

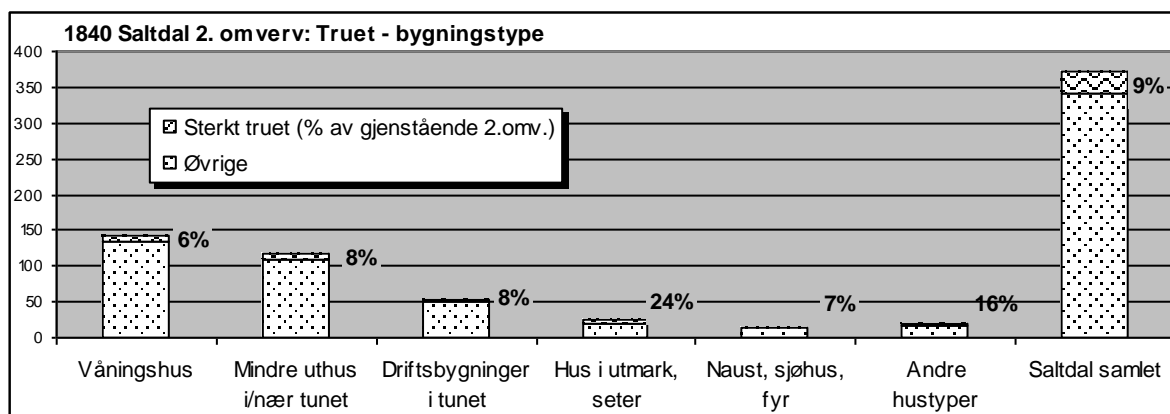
3.3.2 Tilstand – sosial miljøsammenheng

Hus i dårlig tilstand er fordelt på de fleste kategoriene. Bøndenes andel ligger litt under gjennomsnittet. Prosentandelen er høyere for de mindre gruppene. Den nest største gruppen, "Arbeider, husmann, tjenestemann" ligger noe over gjennomsnittet.

Noe overraskende har "Annen næringsdrivende" og "Embetsverk, institusjon" i forhold til antall de høyeste andelen. Disse gruppene inneholder få objekter. Tallene samsvarer dels med tallene fra 2002, men i 2007 er gruppen "Næringsdrivende", splittet i "Bonde", "Fisker" og annen "Næringsdrivende".

3.3.3 Tilstand – bygningstyper

Alle kategorier har kritisk dårlige hus. I forhold til antall er det utmarkshusene som har størst andel hus i dårlig stand, langt over gjennomsnittet. Våningshusenes relative andel er lavest, mens de andre husene i tunet ligger nærmere gjennomsnittet.

Resultatet følger i store trekk trenden fra 1. omverv.

1840-203-013. Husmannsplass i Junkerdalen som var fraflytt ved registreringen i 1982. Det ble da registrert flere hus i tunet, driftsbygningen var alt i ruin og et vedhus var borte ved 1. omverv. Våningshuset begynner å bli merket av manglende bruk over flere år, bl.a. med knuste vinduer. På de andre gjenstående husmannsplassene i Saltdal er det ikke våningshuset som markerer seg som mest truet.

1840-206-004. Opprinnelig skolehus og losjihus for folk som skulle følge telegraflinja over fjellet. Senere våningshus på gårdsbruk. Stedet var fraflyttet alt ved registreringen i 1985. Driftsbygningen er yngre og ikke med i undersøkelsen.

1840-101-050, 051 Småbruk ved Saltdalsfjorden der bare våningshuset og ei lita bu står tilbake. Driftsbygningen har lenge vært i ruin. Det var ikke permanent bosetting ved registreringen i 1991, og husa brukes nå ikke.

1840-110-009. Eldhus som etter hvert har fått funksjon som uspesifisert lagerhus. Særlig taket er dårlig. Den tømra delen er opprinnelig ei gammel bekkvern som er flyttet hit.

1840-112-013. Gammel skolestue på Nestby, seinere brukt av misjonsforeningen. Huset har stått tomt de siste årene, og det har vært vanskelig å finne ny funksjon. Eier ved registreringen i 1988 bodde i USA og hadde planer om å gi det til Bygdetunet.

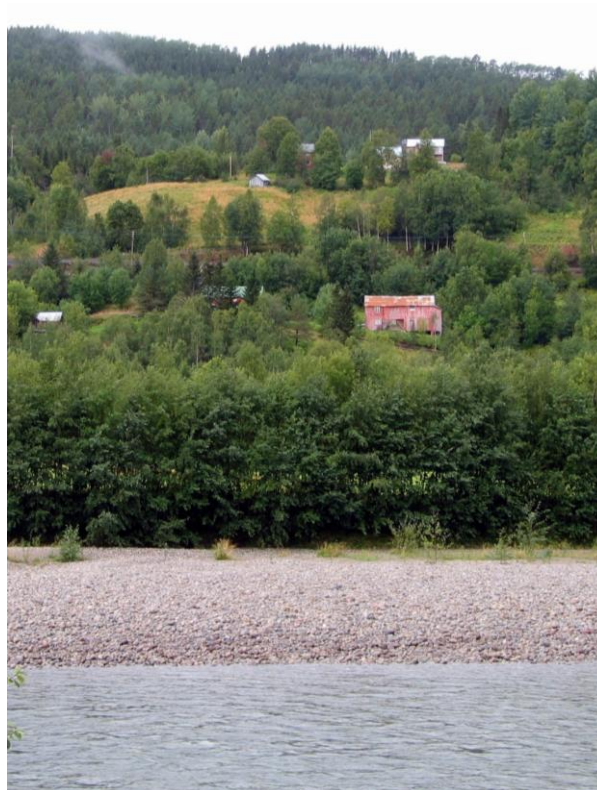
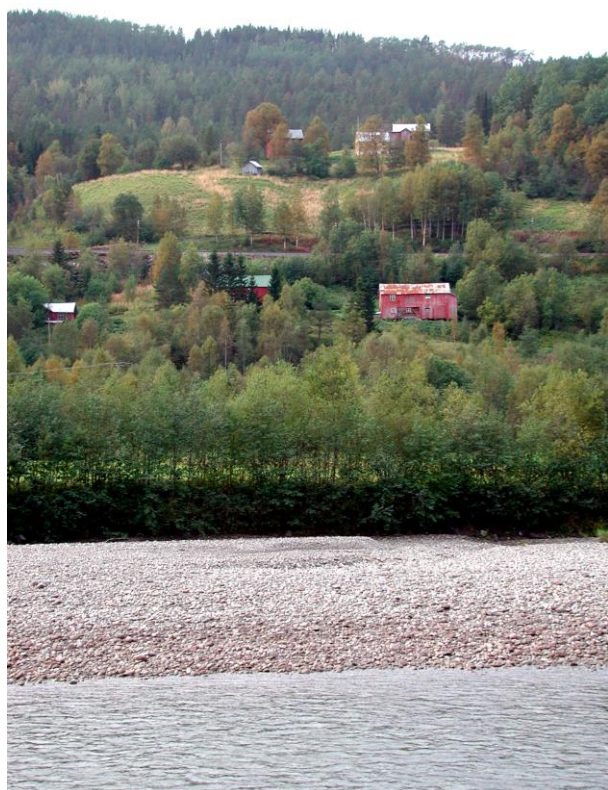
1840-110-087. Lite fjøs på småbruk i Botndalen. Ingen bor her fast lenger og fjøset forfaller.

1840-108-006. Brygge for fiskerbonde på Langset, bygd for oppbevaring av transtamper, garn, huder fra gårdsdrifta og lignende. Ved registreringen i 1985 i bruk som lager av utstyr for fritidsfiske. Den eneste i kategorien brygge/sjøbu i registreringsmaterialet.

1840-202-023. Elsalia i Evenesdalen er en gammel samisk boplass. Ved registreringen i 1982 var det flere hus og tufter her, men i 2002 sto bare denne høyløa igjen. Status ved 2. omverv er uforandret, men området bærer preg av tiltakende gjengroing.

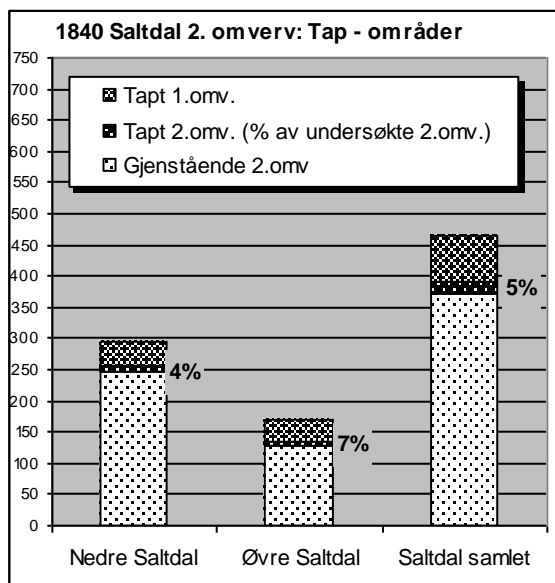

1840-206-019. Møllebakk er et nedlagt småbruk på gården Tømmerdalen midt i Saltdal. Bare våningshuset er gammelt og registrert i SEFRAK. Det vises så vidt på bildet til venstre fra 2002, på venstre side av driftsbygningen – selv om gjengroingen var kommet langt da også. I 2007 er det mest helt forsvunnet bak trærne. Navnet på stedet har sammenheng med Mølnelva som renner tett ved tunet, og hvor det er registrert flere tufter etter kvernhus og sagbruk.

4 Geografiske variasjoner

4.1 Tap og geografiske variasjoner

4.1.1 Tap – områder: Nedre Saltdal, Øvre Saltdal

I forhold til antall registrerte er tapet størst i Øvre Saltdal

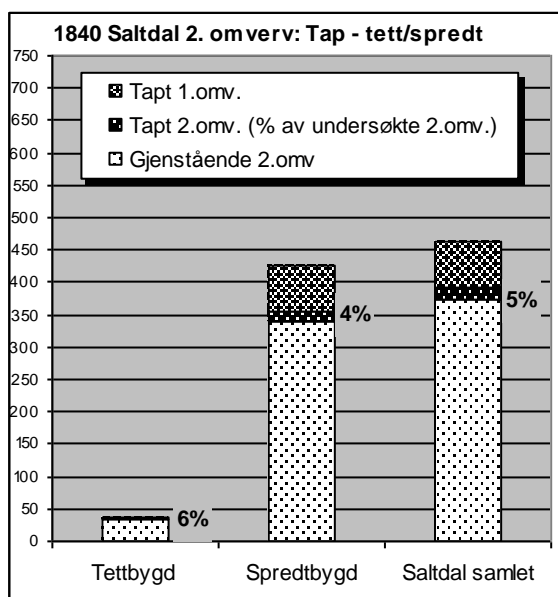
Tallene samsvarer med resultatet fra 2002. Men den relative forskjellen mellom de to områdene er blitt større i løpet av undersøkelsesperioden.

I Øvre Saltdal finner man nok en overvekt av marginale bruk. Fraflyttingen begynte tidligere her. Forfall som tapsårsak har en litt større andel her, og det er ingen innslag av "Annen arealbruk".

Nedre Saltdal ligger nærmere sentrum, og folk har i større grad valgt å bli boende på sine gårdsbruk selv om driften er nedlagt eller jorda bortleid. I antall er det like mange tap i de to regionene.

Tap i forhold til hustyper er relativt jevnt fordelt på de to områdene med en liten overvekt av våningshus i Nedre Saltdal.

4.1.2 Tap – tettbygd/spredtbygd

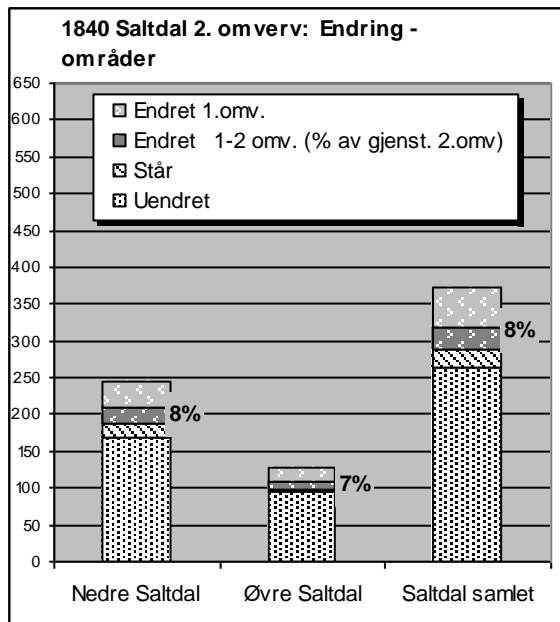
Tettbygde strøk har en noe høyere prosentandel av tapene enn spredtbygde.

Dette samsvarer ikke med trenden fra forrige undersøkelse da de spredtbygde områdene hadde en tapsandel dobbelt så stor som de spredtbygde. Bak disse tallene lå et stort antall utmarkshus.

Gruppen av hus som vurderes i "tettbygdsammenheng" er liten og få tap gir store utslag. I 2002 var tettbygdtapene fordelt på Røklund og Rognan. Tapene i 2007 gjelder Røklund-området, og det er ingen omstendigheter ved disse som skiller dem fra tap i spredtbygde områder. Tettstedspress er neppe viktig som bakgrunn for tap i Saltdal ved 2. om verv.

4.2 Endringer og geografiske variasjoner

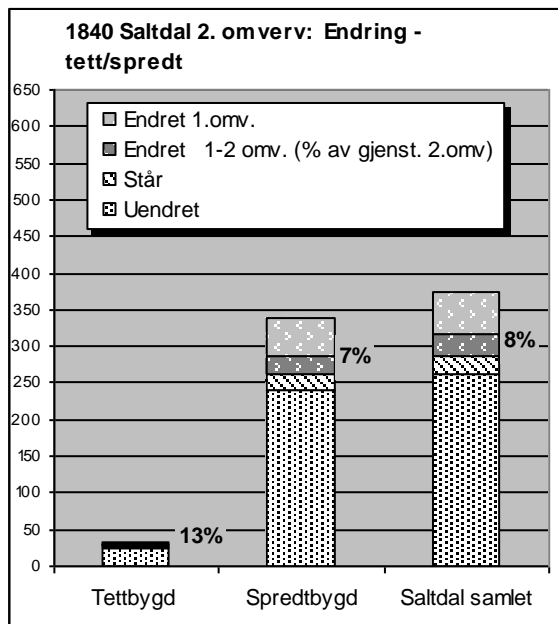
4.2.1 Endring – områder: Nedre Saltdal, Øvre Saltdal

Andelen nye endrete er noe høyere i Nedre Saltdal, men det dreier seg om små forskjeller.

Tendensen er den samme som for undersøkelsen i 2002. Over tid skjer det noe mer med de registrerte bygningene i Nedre Saltdal sett i forhold til Øvre Saltdal.

4.2.2 Endring – tettbygd/spredtbygd

Endringsaktiviteten har relativt sett vært større i tettbygde områder enn i spredtbygde i perioden.

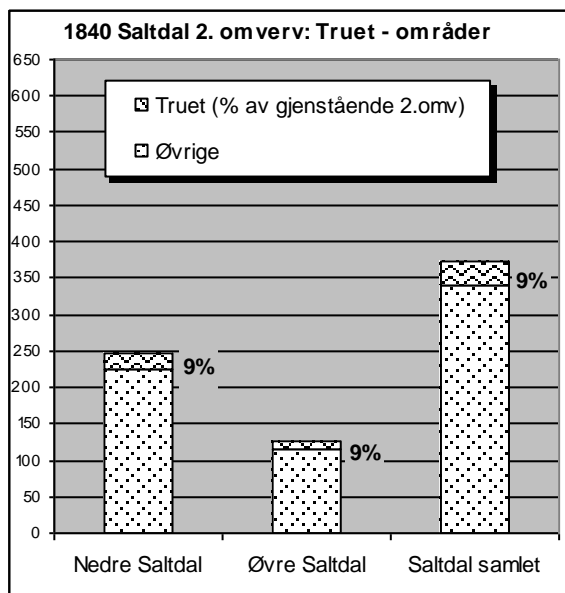
Tallene er det motsatte av hva undersøkelsen fra 2002 viste, da hadde de spredtbygde den klart største endringsandelen.

Samlet har derfor forholdet mellom de to områdene jevnet seg ut mellom 1. og 2. omverv, prosentandelen "endrete samlet" er nå tilnærmet lik.

De nye endrete befinner seg i Rognan-området. Få hus i gruppen gir store utslag.

4.3 Tilstand og geografiske variasjoner

4.3.1 Tilstand – områder

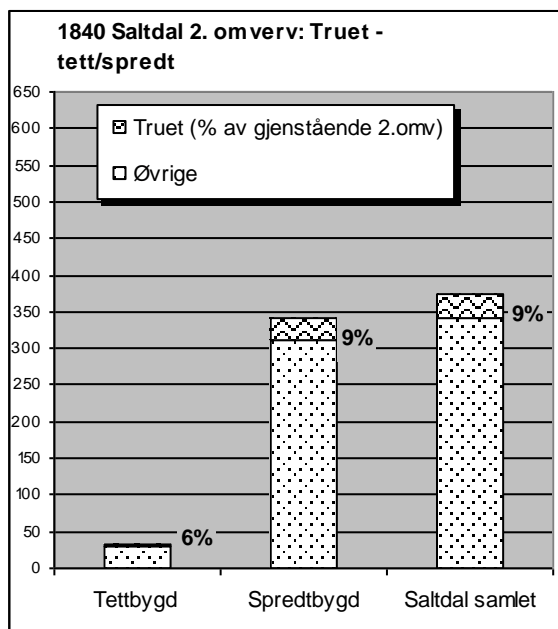

Den relative fordelingen av kritisk dårlige hus er lik for de to hovedområdene.

Utslaget er noe overraskende sett på bakgrunn av høyere tapsandeler i Øvre Saltdal – da de fleste tap har forfall som direkte eller indirekte årsak.

Denne parameteren ble ikke undersøkt i 2002.

4.3.2 Tilstand – tettbygd/spredtbygd

Andelen kritisk dårlige hus er relativt sett høyest i spredtbygde områder.

Resultatet er som forventet. Det er særlig her de fraflyttete gårdsbrukene og utmarkshusene er.

Denne parameteren ble ikke undersøkt i 2002.

5 Utvikling og tendenser

5.1 Utviklingen i kommunen

I Saltdal har folketallet gått ned med 175 personer i perioden 2002–2007, det tilsvarer en reduksjon på 4 %. Iflg. SSBs framskrivning vil folketallet i kommunen stabilisere seg. Befolkningsutviklingen er skjevt fordelt geografisk– folketallet øker i Nedre Saltdal, mens det er Øvre Saltdal som mest merkes av tilbakegangen. Det er i og rundt tettstedet Rognan at veksten har vært størst, og det er særlig her utbyggingen av boområder har vært de siste årene. Andel som bor i tettbygde strøk i 2007 er 63 %, det er mellom 1 til 2 % økning siden 1. omverv.

Saltdal har fra gammelt vært en jord- og skogbrukskommune. I dag sysselsetter primærnæringen ca. 8% og sekundærnæringene; industri og håndverk 22 %. Klart flest sysselsetter tertiærnæringen, handel og tjenesteyting – hele 70 % av arbeidsstokken.

Strukturrasjonaliseringen i jordbruket førte til at antall bruk i Saltdal ble redusert med 65 % mellom 1960 og 1990. En utvikling som har fortsatt, fra 1990 til 2000 gikk antallet driftenheter ned fra 119 til 70. I 2005 var det 60 driftsenheter, fordelt på 13 melkeprodusenter, 38 sauebruk og 9 annen drift. Resultatet er sporbart i registreringsmaterialet fra 1980-tallet og er ikke blitt mindre synlig. Overflødig gårdbebyggelse preger mye av landskapet. Og selv om jordbruksarealet ikke har krympet i samme takt som antall bruk, er gjengroingen påtagelig særlig i gamle beitehager og rundt småbrukene. Det er mange nedlagte bruk, og det står mange ubebodde bygninger rundt omkring i kommunen.

"*Bosetting/kultur/naturlandskap*" er et av vedtatte innsatsområder for Saltdal kommune i gjeldende kommuneplan (2003–2013). Kommunen har som mål å tilrettelegge for nyetableringer, og opprettholde/øke folketallet.

I problemfeltet nedlagte bruk og tomme bolighus arbeider kommunen med å registrere disse for eventuell utleie eller salg i stedet for at de står tomme og forfaller. Eierne tilskrives med spørsmål om framtidige planer og med tilbud om mulig bistand dersom de ønsker utleie.

Tettstedene skal styrkes ved fortsatt utbygging. Det er flere ledige kommunale tomter lagt inn i planene for både Rognan og Røklund. Det er ikke arealpress i tilknytting til tettstedene.

Kulturminnetemaet i plansammenheng

"Bevisstgjøring av kvalitetene ved vår historie, kultur og natur" er nevnt som et av strategipunktene i gjeldende kommuneplan for å styrke bosetting.

Et tiltak som nevnes i strategisk næringsplan (2006–2007) som kan få følger for bevaring av eldre hus, er utviklingsprosjektet Østerfjæra, et område ved Rognan sentrum som er satt av til utvikling av et miljø basert på småskala/håndverksindustri. Formålet er først og fremst å ta vare på og utvikle båtbyggertradisjonene i Rognan, men også å utvikle lokalt håndverk med bevaring av bygninger.

Vide utmarksområder med skog og fjellandskap utgjør vesentlige deler av kommunens areal. Store deler av dette arealet er sikret varig vern som naturreservat, landskapsvernområder eller nasjonalpark. 64 % av kommunearealet er vernet eller båndlagt i sammenheng med disse. Junkerdal nasjonalpark er det siste tilskudd og ble formelt opprettet tidlig i 2004 i tilknytting til bl.a. Junkerdalsura naturreservat. "Formålet med Junkerdal nasjonalpark er å bevare et stort og tilnærmet urørt naturområde som sikrer biologisk mangfold med arter og bestander, geologiske forekomster og kulturminner." Som en følge av vedtaket ble Nordland nasjonalparksenter åpnet i 2005 på Storjord som ligger ved inngangen til Junkerdalen.

I konsekvensutredningen i forkant av nasjonalparketableringen ble kulturminner i området registrert, vurdert og presentert i en egen utredning (NIKU 2002). Kulturminnene i området er i overveiende grad spor etter samisk bosetting og bruk. Det er også spor etter utmarksbasert jordbruk. Utredningen berører kun i svært liten grad hus som MOV-undersøkelsen omfatter. Noe mer av bebyggelsen til tilgrensende bruk er listet opp som SEFRAK-registrert i vedlegg til plankartene.

Saltdal kommune presenterer seg som "Nasjonalpark-kommune". I gjeldende kommuneplan (2003–2013) framheves naturressursene og mulighetene naturen gir for næringsutvikling innen reiselivsnæring og friluftsliv. Kulturminner berøres mer indirekte. Under tema Miljø heter det: "*Kulturhistoriske miljøer finner vi enda i det maritime miljø på Rognan, men også innen landbruket oppover dalen. Det er viktig å ivareta særpreget fra en svunnen tid og tilpasse nye innretninger det gamle miljøet.*" Men en utfordring framover vil være: "*Kulturlandskap i ferd med å gro over.*"

I forslaget til planprogram for rullering av kommuneplanens arealdel er kulturminner og kulturmiljø behandlet som et eget tema som skal vektlegges (kap. 3.4): "I naturdatabaser er det registrert viktige kulturlandskap. Saltdal kommune vil i løpet av sommeren 2007 få ferdig utarbeidet rapport om viktige kulturlandskap i kommunen. Automatisk fredete kulturminner og områder finnes i Askeladden (Riksantikvaren). SEFRAK-bygninger er tilgjengelige i GAB-registeret. Nyere kulturminner (etter 1537) og spesielt krigsminner er ikke stedfestet og må derfor kartlegges. Kulturminner inngår som tema i verdi og konsekvensvurderingen."

5.2 Tendenser i trusselbildet

Årlig tap i Saltdal er i det øvre sjiktet av kommunene som undersøkes – 0,9 %. Det er forfall og manglende bruk som direkte eller indirekte har ført til de fleste tapene, og i bakgrunnen ligger situasjonen i jordbruket med fraflytta gårdstun og overflødig gårdsbebyggelse generelt. Siden dette er en utvikling som fortsatt pågår, og siden mange hus er i dårlig stand, er det liten grunn til å vente seg andre tall i overskuelig framtid. Øvre Saltdal har i forhold til antall, større andel av tapene enn det mer sentrale og tettere bebodde Nedre Saltdal, og trolig vil dette være trenden også framover.

Men desimeringstakten følger et mønster som er noe forskjellig for de ulike hustypene, og som speiler stadier i utviklingen. Etter 1. omverv var det særlig det store innhogget i utmarkshusene, først og fremst utløene, som slo ut på statistikken. Disse, mer enn andre hustyper, er et uttrykk for det gamle ekstensive jordbruket. Det var lenge siden de hadde vært i bruk, og mange ble så vidt fanget opp av registreringen. Ingen nye høyløer er tapt, utmarksgruppa som helhet har tre tap (sommerfjøs, koie, sag) I forhold til 1. gangsregistreringen er nå bestanden av eldre utmarkshus halvert. Av de 25 gjenstående er ca. 1/5 i kritisk dårlig stand. Noen få er restaurert og i god stand. Selv om tapsraten nok vil flate noe ut i forhold til 1. omverv, gir resultatet grunn til bekymring for hvordan utmarkshusa skal være representert framover.

Når det gjelder utsiktene for sjøbrukets hus må vi tro at situasjonen har stabilisert seg mer. Andelen eldre naust og sjøhus var i utgangspunktet lav i Saltdal, mange var fornyet – bl.a. framskyndet av jernbaneanlegget langs fjorden. E6-utbyggingen tok en ny gruppe før 1. omverv slik at samlet tapsprosent da var høy. I siste periode har hustypen ett tap – et skrøpelig naust som har falt sammen. På grunn av få bevarte er gruppen sårbar, men samtidig er de fleste gjenstående i god stand. Særlig styrker det restaurerte naustmiljøet i Saksenvika prognosene for å bevare dette segmentet i kulturminnebestanden.

I forhold til hva man forventer i et område som Saltdal, hadde stabburet en overraskende høy andel av tapene ved 1. omverv. Ved 2. omverv er kun ett gått tapt og det var i dårlig tilstand. I 2002 var flytting årsak til i hvert fall tre av tapene, trolig flere. Det ser ut som om denne trenden har stoppet opp.

Også de andre mindre uthusene i tunet har lavere tap i 2. omverv. Selv om flere er i dårlig forfatning, er det også eksempler på at denne hustypen er satt i stand, eller "ført tilbake" med f.eks. nye torvtak. Uten at vi har undersøkt det i detaljer, kan nok en del av denne positive utviklingen spores til STILK/SMIL-ordningene (spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap).

Tapsandelen for driftsbygninger i tunet har økt noe i forhold til gjennomsnittet, men ikke i antall. Det står fortsatt mange eldre driftsbygninger i gårdstuna rundt om i Saltdal. I forhold til andre hus peker de seg ikke ut som i spesielt dårlig stand. Men i tunet er det nok den hustypen det er vanskeligst å finne nye funksjoner til. En del er moderat endret og vedlikeholdt. Med et lite ekspansivt jordbruk blir nok mange stående også en tid framover, men på sikt er det en klart sårbar hustype.

Våningshusene er den største enkeltgruppen hus i registreringsmaterialet. Det er relativt mange våningshus som har gått tapt på den korte tiden siden 1. omverv. Tapsandelen ligger litt over gjennomsnittet. Og flere av de gjenstående er i kritisk dårlig tilstand. Våningshuset er ofte det siste huset som står igjen i nedlagte tun. Slik var det også med en del av de som er tapt i denne omgangen. Men få var knyttet til den mest marginale bosettingen. Et flertall hørte hjemme på sentrale gårder i hoveddalen i Nedre Saltdal.

Halvparten sto som relikter etter tidligere bruk mellom andre tun som var i drift og bebodd. Halvparten i sammenheng med bebodde tun. Felles var at de ikke ble brukt. Det er hus som av ulike grunner ikke er blitt modernisert, noen etter en periode som kårhus som så har blitt stående tomme til det ikke var annet å gjøre enn å rive. Hadde de hatt mindre sentral plassering ville de kanskje ha stått litt til.

Våningshusene er ofte de synligste bygningene i gårdstuna, det gjelder flere av dem som nå er borte. Innhogget i bestanden i 2. omverv er derfor klart merkbart i kulturlandskapet. Våningshusene har også den klart største endringsandelen, og et relativt stort innslag av mer omfattende endringer – dvs. endringstype B. En del av disse endringene svekker den historiske lesbarheten, noe som virker i samme retning.

Den lille gruppen registrerte skolehus har vist seg som en sårbar kategori. Av seks registrerte skolebygninger er etter 2. omverv to tapt, to sterkt truet av forfall og en bygd om til fritidsbolig med noe svekket lesbarhet. Bare en er bevart "på rot" med et autentisk eksteriør og er fortsatt i bruk for allmennheten – skolestua i Vassbotn. Men på Saltdal Museum er skolestua fra Dverset bevart.

1840-110-136. Nauset ved Litlevatnet er et av få registrerte naust ved innlandsvatn. Det er i enkel stavkonstruksjon. Iflg. registreringen er det en mulighet for at det også har vært brukt som høyløe. Det står i en liten gruppe med noe yngre naust.

1840-202-043. Skolestua i Vassbotn ble bygd sist på 1800-tallet og var i bruk som skole til midt på 1950-tallet. Huset har siden vært grendehus for Vassbotn. Det var i ferd med å pusses opp sommeren 2007.

1840-208-009, 010, 016, 017 (1900) mfl. Gårdstuna på Røkland ligger spredt utover en terrasse i dalsiden over tettstedsbebyggelsen, og har fått sin utforming etter jordskifte sist på 1800-tallet. Det er registrert mange eldre hus i miljøet, et par har gått tapt. Innfelt våningshuset på Gammelgården som trolig skal være bygd i 1860-70-åra, det er etter hvert tatt i bruk som feriehus.

1840-110-029 Etter jordskiftet på 1860–70-tallet ble bebyggelsen på Ytter-Saksenvik (Vestre Saksenvik) strukket ut langs en felles gårdsveg i dalsiden vest for Saksenvikelva. Før lå brukene samlet omtrent midt i bildet. Mange av husene i miljøet er eldre og med i registreringsmaterialet. Ingen har gått tapt, noen er ombygd. Innmarka på Ytre-Saksenvik preges av tilgroing.

1840-109-011. Korneliastua på Desshaug, Ytter-Setså. Den lille gule stua var våningshus på et småbruk for en fiskerbondede ved Saltdalsfjorden nord for Rognan. Et karakteristisk trekk som ennå er godt synlig i eksteriøret er skottdelen i bindingsverk i den ene enden. Huset er nå vernet ved regulering til spesialområde bevaring. Som representant for satsingsområdet "Kystkultur" er det tildelt midler til istandsetting av Norsk kulturminnefond.

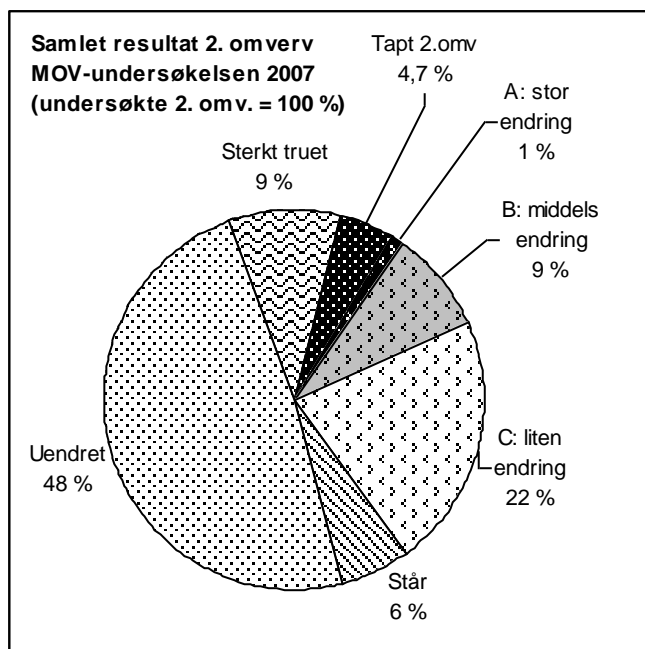
1840-110-090–093. Ved en elveslyng i sidedalen innenfor Botnvatnet er det registrert et par hus og tufter etter husmannsplassen Nes under Saksenvik. Stua som står igjen skal ha blitt bygd av svenske innvandrere på 1860-tallet. Rundt 1900 ble eiendommen kjøpt av gruveselskapet Ankerske, som brukte Nes til oppsynsmannsbolig for gruvedrift i fjellene. Det er registrert relativt få hus i kategorien husmannsplasser i Saltdal – ca. 6 % av registrerte hus. Så selv om ingen er tapt i 2. omverv og andelen truete er moderat, er det en sårbar gruppe.

6 Samlet resultatoversikt MOV 2007

6.1 Kvantitative forandringer

Kommune	1. omverv			Resultat 2. omverv, undersøkt 2007 100 %											
	Undersøkt	Tapt		Tapt		Sterkt truet		A: stor endring		B: middels endring		C: liten endring		Står	Øvrige
		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%		
0420 Eidskog	1027	204	20 %	32	4 %	62	8 %	14	2 %	73	9 %	188	23 %	49	405
0513 Skjåk	905	154	17 %	35	5 %	112	15 %	8	1 %	66	9 %	145	19 %	29	356
1102 Sandnes	781	235	30 %	33	6 %	31	6 %	4	1 %	50	9 %	159	29 %	38	231
1840 Saltdal	464	73	16 %	18	5 %	32	8 %	2	1 %	29	7 %	54	14 %	25	231
MOV 2007	3177	666	21 %	118	5 %	237	9 %	28	1 %	218	9 %	546	22 %	141	1223

* Undersøkt 2. omverv 100 %

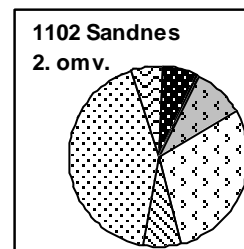
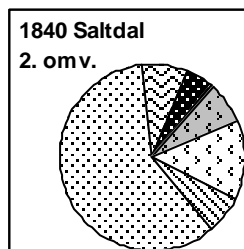
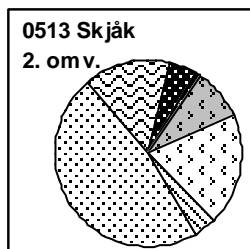
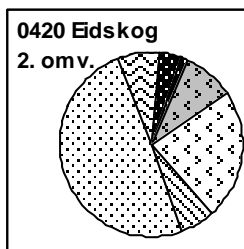
Nøkkeltall MOV 2002–2007: I perioden har 118 hus gått tap i de fire kommunene. Det tilsvarer en samlet prosentandel på 4,7 og et årlig tap på 0,9 %.

MOV-undersøkelsen 2007 omfatter 2511 bygninger.

237 bygninger er så sterkt truet på grunn av svekket teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer 9 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

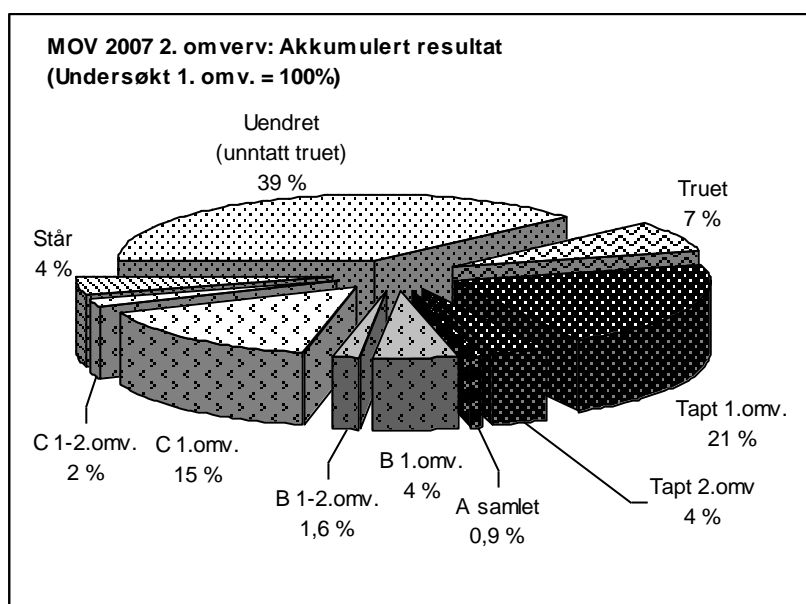
Bare 28 hus, dvs. 1 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolke på ca. 15 % av de undersøkte i 2007.

Sandnes har i forhold til antall registrerte høyest andel nye tap – 6 %, Eidskog lavest – 4 %. Det er med andre ord ingen store sprang mellom kommunene i relative tapsandeler i perioden, til tross for at de undersøkte kommunene er svært ulike ellers. Sammenligner man kommunene med hensyn til det viktigste trusselbildet, tapt, truet og endringstype A, kommer større forskjeller fram. Skjåk skiller seg mest negativt ut der disse segmentene utgjør 21 %. De øvrige ligger svært nær hverandre med 12 og 13 %. Det er den store andelen kritisk dårlige hus i Skjåk som gjør utslaget.

Etter 1. omverv markerte Saltdal seg med størst prosentandel hus som ikke var endret i forhold til opprinnelig SEFRAK-registrering eller spesielt truet, godt over halvparten. Det er fortsatt situasjonen, men avstanden til de andre kommunene har minnet noe. Sandnes og Saltdal er de kommunene som har økt sin andel endrete hus mest i perioden (for begge er økningen 8 % av gjenstående hus 2007). Men Sandnes har fortsatt størst prosentandel endrete hus i bestanden siden opprinnelig registrering. I Skjåk har den totale andelen endrete hus økt med kun 1 % siden 1. omverv. Det gir inntrykk av lavere aktivitet enn hva som faktisk har vært tilfelle, og kan dels forklares med oppussing og tilbakeføring til status "Uendret" (i forhold til SEFRAK-registrerings-tidspunkt) for flere hus siden 1. omverv.

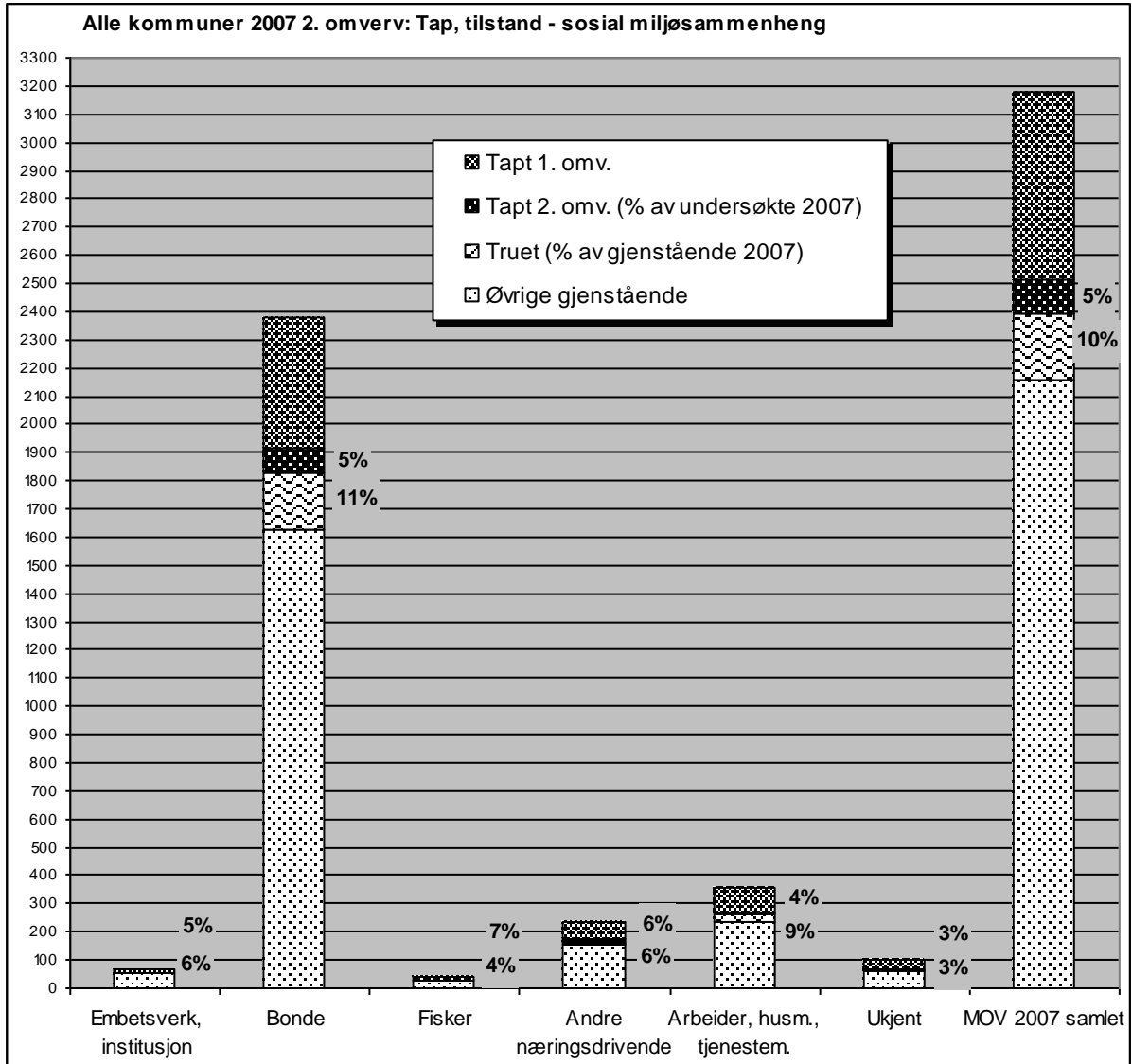

Om man tar utgangspunkt i bygningene som ble undersøkt i 2002, er akkumulert tap i 2007 25 % – mot 21 % i 2002.

Tilsvarende er akkumulert andel tapte, truede og endringsgruppe A nå 33 % – mot 30 % i 2002.

6.2 Kvalitative forandringer

6.2.1 Bestandsutviklingen i forhold til sosial miljøsammenheng

Den største kategorien "Bonde" ligger naturlig nok nærmest gjennomsnittet i andel nye tap for perioden og andel kritisk dårlige hus av de gjenstående. "Arbeider, husmann, tjenestemann" følger rett etter med noe lavere andeler. Den lille gruppen hus knyttet til fiskerstanden har relativt sett høyere tap, men færre dårlige hus. Også "Andre næringsdrivende" har høyere tap enn gjennomsnittet.

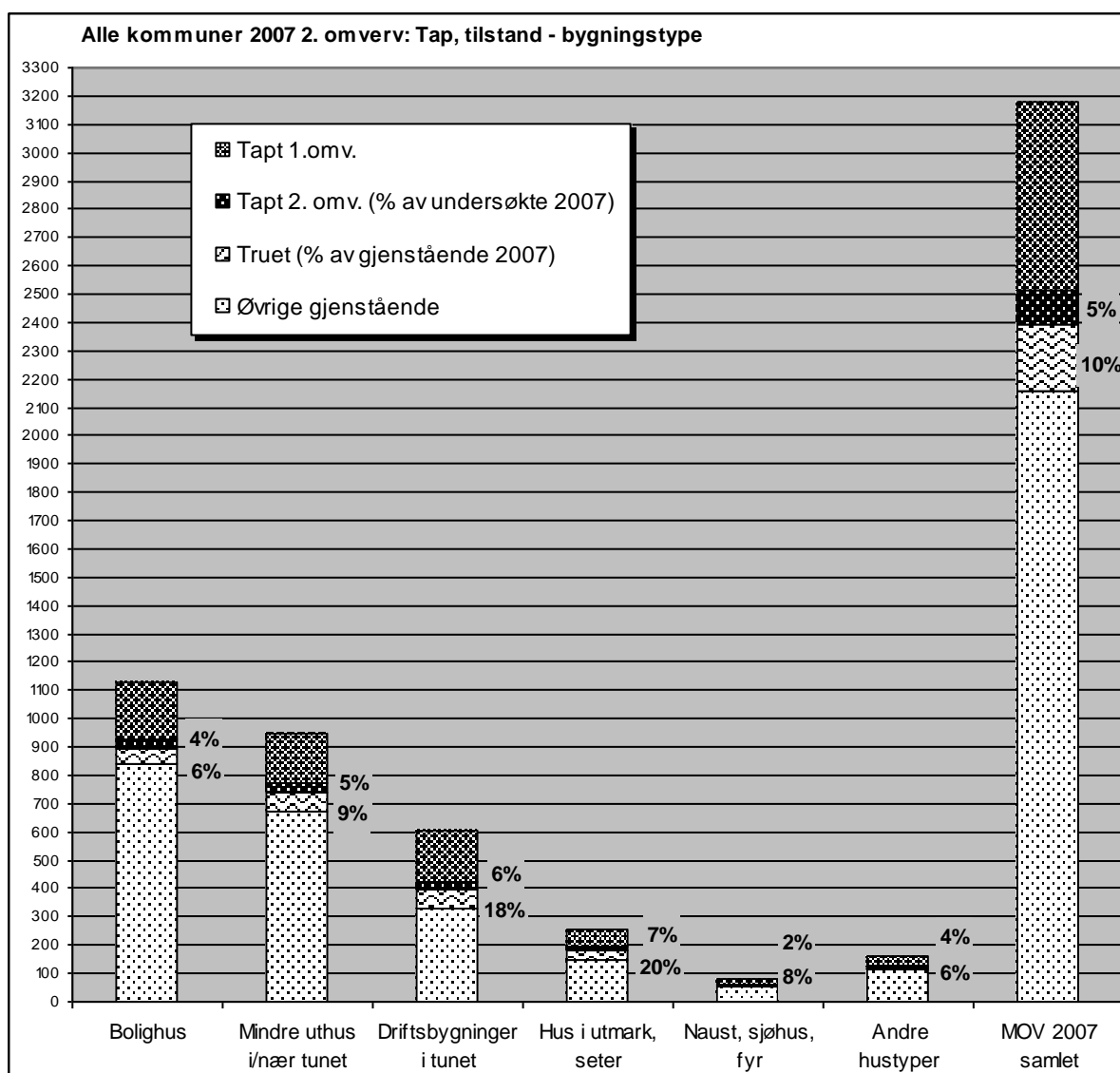
Etter 1. omverv framsto bygningsmiljøer etter småkårsfolks historie som særlig sårbare. Det gjelder først og fremst husmannsplassene, men også noen arbeidermiljøer som har en veldig liten del av dette segmentet. Bildet bekreftes ved 2. omverv, selv om tallene for tap og tilstand samlet ligger noe under gjennomsnittet. I forhold til sist er resultatet mellom kommunene noe forskjøvet. Skjåk gir nå det mest negative inntrykket med tapsprosent for kategorien på det dobbelte av gjennomsnittet, i tillegg til stor andel gjenstående i dårlig stand. Tapene ligger ellers under gjennomsnittet, det er først og fremst andelen hus i kritisk dårlig stand som viser kategoriens sårbarhet i 2. omverv. Tilsynelatende er situasjonene for bestanden bedret i Eidskog, men disse tallene må ses i lys av en kraftig reduksjon av hus på husmannsplassene i kommunen ved 1. omverv.

Det er landbruksbygninger som dominerer grunnlagsmaterialet, men Sandnes og i noen grad Eidskog, har materiale med større spredning på næring, yrker og sosiale grupper. Bygningsarven direkte knyttet til Sandnes' industrihistorie var desimert ved 1. omverv, og er ytterligere redusert etter 2. omverv. Det er i dag svært få fysiske minner etter den gamle basisindustrien. I Eidskog framstår de opprinnelige stasjonsbymiljøene som en sårbar gruppe med høye tapsprosenten i begge omverv, og utgangspunktet er en svært liten bestand.

Kategorien "Fisker" er kun representert i Sandnes. Her ligger de relative tapsandelene for hus knyttet til fisker- og bondestanden begge litt over gjennomsnittet. I de andre kommunene følger tapsandelene i kategorien "Bonde" gjennomsnittet.

Det er bare Sandnes og Saltdal som har tap i kategorien "Embetsverk, institusjon" etter 2. omverv. Det er kun to hus det dreier seg om, en skole og et barnehjem, men utgangspunktet er få hus.

6.2.2 Bestandsutviklingen i forhold til bygningstyper

Det er de tre største gruppene med ulike typer uthus som i forhold til antall registrerte, har høyest andel av nye tap og flest gjenstående i kritisk dårlig stand. Mest tydelig er trenden for utmarkshus og driftsbygninger i tunet, der både tapsprosent og særlig andel hus i forfall ligger markert over gjennomsnittet. Sjøbrukets hus har lavest andel av nye tap i perioden, men noe høyere andel av de som er i dårlig stand. Bolighusa ligger samlet noe under gjennomsnittet.

Utmarkshusa topper som forventet oversikten over tapte og forfalne hus, og trenden gjenkjennes i alle de undersøkte kommunene i 2007. Hvor mye varierer etter utgangspunktet i kulturminnebestanden, dvs. etter hva slag typer hus som karakteriserer den. Saltdal og Skjåk, som har størst innslag av utmarkshus, har også de høyeste prosentandelene truede.

Saltdal hadde etter 1. omverv særlig høye tapstall for utløene. Det er færre nye tap i gruppen, men samlet er gruppen halvert etter SEFRAK-registreringen. Det er med andre ord langt færre igjen "å ta av".

Når det gjelder driftsbygningene i tunet, preges det totale bildet for omvervet i negativ retning av mange tap i Skjåk og Sandnes, og dårlig tilstand for gjenstående i Eidskog.

Etter første omverv var tapstallene klart høyest også samlet for den eldre typen driftsbygninger med fjøs, stall, låve som står for seg selv, i forhold til den mer "moderne" enhetslåven. Etter andre omverv er forholdet motsatt, men en mulig positiv utvikling for den gamle typen modereres av en klar overvekt slike hus i dårlig stand, og det gjelder alle kommuner 2007. Den alderdommelige sammensetningen i uthusbestanden i Skjåk med stort antall små hus for ulike funksjoner, gir store utslag også samlet for omvervet.

Situasjonen for gruppen "Mindre uthus i/nær tunet" varierer mer – som ved forrige omverv. Skjåk har høyest tapsprosent. Sandnes har høyere prosentall enn gjennomsnittet både mht. tap og andel i dårlig stand. Dette understøtter trenden fra 1. omverv. Generelt er det de mindre uthusa, skjul og utkjellere og sidebygninger som er sårbare. Også byuthus er utsatte. Etter 1. omverv var det påfallende mange stabbur tapt i Saltdal i forhold til de to andre kommunene der hustypen inngår som vanlig i tunet (Eidskog og Skjåk). Denne trenden er ikke ført videre. Stabbur framstår nå som lite utsatt for tap i alle kommunene og mindre utsatt enn bolighus.

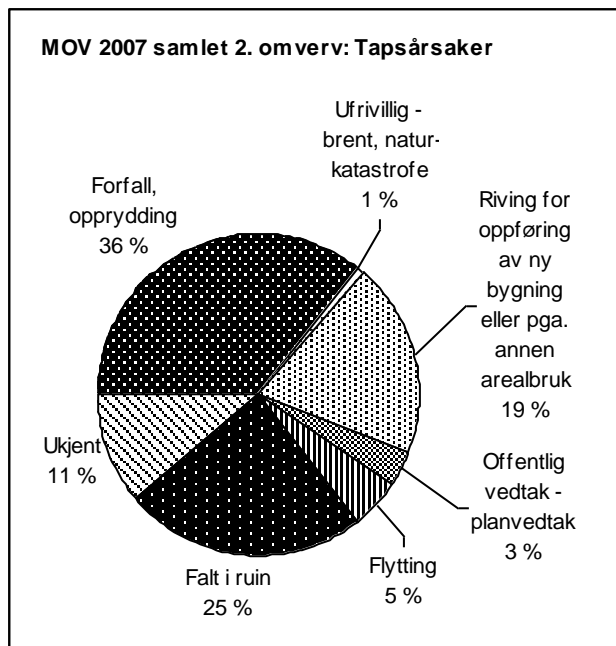
Bolighusa ligger samlet under gjennomsnittet både mht. tap og de kritisk dårlige. Men her er det store variasjoner mellom kommunene. I Saltdal og Sandnes ligger tapet av bolighus henholdsvis litt over og lik gjennomsnittet. Skjåk peker seg ut med lavest tapsandel, godt under gjennomsnittet i kommunen. Andelen kritisk dårlige bolighus ligger under gjennomsnittet i alle kommuner og her skiller Sandnes seg mest positivt ut.

Sjøbrukets hus er kun representert i Sandnes og Saltdal, med størst andel i Sandnes. Kun ett hus, et naust, er tapt i perioden – i Saltdal. Det er en markert forbedring i forhold til 1. omverv i Saltdal da et større miljø gikk tapt i utbyggingen av E6. Bildet er noe mindre positivt om man ser på andel kritisk dårlige naust og sjøhus, særlig gjelder det i Sandnes – tross flere regulerte områder med formål bevaring.

Alle kommunene har eksempler på hus som er satt i stand uten "Endring" siden 1. omverv. Det gjelder også hus som før var truet. Flere hus kan defineres som tilbakeførte – i streng og mindre streng forstand. I Skjåk er denne utviklingen mest lesbar i tallmaterialet, ved at flere endrete hus er satt i stand og ført tilbake til eksteriøret de hadde ved SEFRAK-registreringen. Men fortsatt er det nok bymiljøene i Sandnes som har flest eksempler på historisk dokumenterte tilbakeføringer.

Når hus pusses opp og detaljer skal fornyes, er det sveitserstilen man henter forbilder fra, enten det kan kalles tilbakeføring i streng forstand eller ikke. Denne tendensen kom klart fram etter 1. omverv og er fortsatt gjeldende. Det er elementer etter endringer fra andre epoker utover 1900-tallet som skrelles av. Trenden med å ta i bruk tradisjonsinspirerte materialer og former er merkbart økende. Mest synlig er nye torvtak og skifertak. STILK/SMIL-institusjonen er involvert i en del av disse prosjektene.

6.2.3 Tapsårsaker

Den viktigste grunnen til at hus går tapt er som ved 1. omverv at de ikke lenger er i bruk. 60 % av tapene kan relateres til forfall, direkte eller indirekte. Segmentene med forfallsrelaterte primærårsaker er litt større enn sist.

Ny arealbruk står bak 19 % av tapene. Det er noe mindre enn etter 1. omverv. Fortsatt er det bare presskommunen Sandnes som har større andel ny arealbruk som tapsårsak enn forfallsrelaterte.

Flytting har omtrent samme relative andel som ved 1. omverv, og det er fortsatt Skjåk som topper, men det er også eksempler fra Eidskog og Saltdal. Trolig er dette segmentet i virkeligheten større.

Kilder

Litteratur

Ascheoug og Gyldendals *Store norske leksikon*, 1994 og "storenorskeleksikon.no", 2008.

Barlindhaug, S. & Holm-Olsen, I.M. *Fortidens minner i dagens landskap*. Status for automatisk fredete kulturminner i Saltdal kommune, Nordland 2002. NIKU 2003

Barlindhaug, Stine. *Bruks og verneplan for Junkerdal/Balvatn*. "Konsekvensutredning, deltema kulturminner og kulturmiljø". NINA-NIKU 2002.

Broe, Unni og Skogstad Solrun. *Gamle hus da og nå*. Status for SEFRAK-registrerte bygninger. Saltdal kommune. Nordland fylke 2007. Riksantikvaren.

Fylkesmannen i Nordland. *Bruks- og verneplan for Junkerdal-Balvatn*. Rapport Nr. 6/2003 (Fylkesmannen i Nordland, miljøvernnavdelings rapportserie)

Helland, Amund. 1908. *Norges Land og Folk*. Topografisk-Statisk Beskrivelse over Nordlands Amt. Fjerde del. Kristiania 1908.

Saltdal gård og slekt. Bind 1. Guri Clarke og Alan Hutchinson. 2001

Saltdal kommune. *Kommuneplan for Saltdal kommune. Strategisk plan 2003-2013*. (www.saltdal.kommune.no)

Saltdal kommune. *Planprogram Saltdal kommune. Rullering av kommuneplanens arealdel – forslag til planprogram. kommunestyrevedtak 12.12.07*. (www.saltdal.kommune.no)

Saltdal kommune. *Strategisk næringsplan 2006-2007 for Saltdal kommune*. (www.saltdal.kommune.no)

Utrykte kilder, arkiv m.m.

Norsk kulturminnefond. Tildelingsliste. (www.kulturminnefondet.no)

SEFRAK-registreringen Saltdal 1984–94, skjemaer og kart.

Statistisk sentralbyrå. 1981. *Dokumentasjon 1980*. Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. 1992. *Folke- og bolig telling 1990*. Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 1999. *Jordbrukstelingen Saltdal*. (WWW.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. Faktaark. 2006. *Tall om Saltdal*. (www.ssb.no)

Statistisk sentralbyrå. Faktaark. 2006. *Befolkningsutviklingen i kommune*. (www.ssb.no)

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711

Eldre kart: Kroki over Saltdalen 1:5000, 1868. Rektangelkart 1:100 000, 1907, revidert 1931. Statens kartverk Hønefoss.

Vedlegg 1, 2. omverv. Bygningstyper: tapt, endret, truet – tabell

1840 Saltdal	Under-søkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Under-søkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjenstående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
Våningshus	168	17	10 %	151	8	5 %	143	57	40 %	1	1 %	21	15 %	35	24 %	9	77	9	6 %
Sidebygning	3	1	33 %	2	0	0 %	2	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	2	0	0 %
Stabbur, loft	80	9	11 %	71	1	1 %	70	9	13 %	0	0 %	3	4 %	6	9 %	1	60	5	7 %
Mindre uthus i/nær tunet	54	8	15 %	46	1	2 %	45	6	13 %	0	0 %	1	2 %	5	11 %	3	36	4	9 %
Mindre uthus i/nær tunet	137	18	13 %	119	2	2 %	117	15	13 %	0	0 %	4	3 %	11	9 %	4	98	9	8 %
Fjøs, stall, låve	14	3	21 %	11	0	0 %	11	1	9 %	0	0 %	0	0 %	1	9 %	0	10	1	9 %
Driftsbygning	48	2	4 %	46	3	7 %	43	8	19 %	1	2 %	3	7 %	4	9 %	3	32	3	7 %
Driftsbygninger i tunet	62	5	8 %	57	3	5 %	54	9	17 %	1	2 %	3	6 %	5	9 %	3	42	4	7 %
Utløe, sommerfjøs	36	20	56 %	16	1	6 %	15	1	7 %	0	0 %	0	0 %	1	7 %	2	12	5	33 %
Kvern, sag	9	3	33 %	6	1	17 %	5	1	20 %	0	0 %	1	20 %	0	0 %	0	4	0	0 %
Koie	3	0	0 %	3	1	33 %	2	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	1	0	0 %
Andre hus i utmark	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	0	0	0 %
Seterbu/sel	3	1	33 %	2	0	0 %	2	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	1	1	50 %
Hus i utmark, seter	52	24	46 %	28	3	11 %	25	2	8 %	0	0 %	1	4 %	1	4 %	5	18	6	24 %
Naust, sjøbu	19	4	21 %	15	1	7 %	14	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	13	0	0 %
Sjøhus, brygge	1	0	0 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	1	100 %
Naust, sjøhus, fyr	20	4	20 %	16	1	6 %	15	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	14	1	7 %
Næringsbygg	5	0	0 %	5	0	0 %	5	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	5	1	20 %
Skole	6	1	17 %	5	1	20 %	4	1	25 %	0	0 %	0	0 %	1	25 %	0	3	2	50 %
Hytte	5	1	20 %	4	0	0 %	4	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	3	1	0	0 %
Ukjent	2	1	50 %	1	0	0 %	1	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	1	0	0 %
Annet	7	2	29 %	5	0	0 %	5	1	20 %	0	0 %	0	0 %	1	20 %	0	4	0	0 %
Andre hustyper	25	5	20 %	20	1	5 %	19	2	11 %	0	0 %	0	0 %	2	11 %	3	14	3	16 %
Saltdal samlet	464	73	16 %	391	18	4,6 %	373	85	23 %	2	1 %	29	8 %	54	14 %	25	263	32	9 %

* gjenstående 100 %

Vedlegg 2, 2. omverv. Registreringskretser: tapt, endret, truet – tabell

1840 Saltdal	Under- søkt 1.omv.	Tapt 1. omv.		Under- søkt 2. omv.	Tapt 2. omv		Gjenstående 2.omv	Endret: A, B, C*		A: stor endring*		B: middels endring*		C: liten endring*		Står*	Uendret	Derav truet*	
		antall	%		antall	%		antall	%	antall	%	antall	%	antall	%			antall	%
101 Vik	58	6	10 %	52	2	4 %	50	8	16 %	0	0 %	2	4 %	6	0 %	3	39	3	6 %
102 Os	27	2	7 %	25	0	0 %	25	10	40 %	0	0 %	3	12 %	7	0 %	0	15	0	0 %
103 Saltnes	6	1	17 %	5	0	0 %	5	2	40 %	0	0 %	0	0 %	2	0 %	0	3	0	0 %
104 Fiskvågmo	1	0	0 %	1	0	0 %	1	1	100 %	0	0 %	1	100 %	0	100 %	0	0	0	0 %
105 Rognan sentrum	3	0	0 %	3	0	0 %	3	1	33 %	0	0 %	0	0 %	1	0 %	1	1	0	0 %
107 Bakken	8	1	13 %	7	0	0 %	7	3	43 %	0	0 %	1	14 %	2	29 %	0	4	2	29 %
108 Langset	13	2	15 %	11	0	0 %	11	3	27 %	1	9 %	0	0 %	2	18 %	0	8	4	36 %
109 Setså	21	7	33 %	14	1	7 %	13	4	31 %	0	0 %	1	8 %	3	23 %	2	7	1	8 %
110 Saksenvik	64	8	13 %	56	2	4 %	54	5	9 %	0	0 %	2	4 %	3	6 %	7	42	8	15 %
112 Nestby	15	2	13 %	13	2	15 %	11	4	36 %	0	0 %	3	27 %	1	9 %	0	7	1	9 %
113 Medby	22	3	14 %	19	2	11 %	17	3	18 %	0	0 %	2	12 %	1	6 %	3	11	1	6 %
114 Sundby	22	4	18 %	18	0	0 %	18	5	28 %	1	6 %	2	11 %	2	11 %	1	12	0	0 %
115 Drageid	35	4	11 %	31	0	0 %	31	8	26 %	0	0 %	4	13 %	4	13 %	3	20	1	3 %
201 Pothus	28	4	14 %	24	1	4 %	23	7	30 %	0	0 %	2	9 %	5	22 %	2	14	1	4 %
202 Evenesdal	34	11	32 %	23	1	4 %	22	7	32 %	0	0 %	4	18 %	3	14 %	0	15	3	14 %
203 Junkerdal	21	5	24 %	16	1	6 %	15	4	27 %	0	0 %	0	0 %	4	27 %	0	11	2	13 %
204 Kjemåga	3	0	0 %	3	0	0 %	3	2	67 %	0	0 %	1	33 %	1	33 %	0	1	0	0 %
205 Bleiknes	22	4	18 %	18	1	6 %	17	2	12 %	0	0 %	0	0 %	2	12 %	0	15	2	12 %
206 Rusånes	14	2	14 %	12	2	17 %	10	1	10 %	0	0 %	0	0 %	1	10 %	1	8	3	30 %
207 Storalm	19	4	21 %	15	1	7 %	14	2	14 %	0	0 %	0	0 %	2	14 %	1	11	0	0 %
208 Røkland	20	1	5 %	19	2	11 %	17	0	0 %	0	0 %	0	0 %	0	0 %	1	16	0	0 %
209 Kvæle	8	2	25 %	6	0	0 %	6	3	50 %	0	0 %	1	17 %	2	33 %	0	3	0	0 %
Saltdal samlet	464	73	16 %	391	18	5 %	373	85	23 %	2	1 %	29	8 %	54	14 %	25	263	32	9 %

* gjenstående 100 %

Vedlegg 3. Kart over Saltdal

